

DIPLOMADOLGOZAT

Szerényi-Nemes Kincső
Neveléstudomány
mesterszak

Budapest
2023

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNY EGYETEM
BUDAI CAMPUS
NEVELÉSTUDOMÁNY MESTERSZAK
KORA GYERMEKKORI INTERVENCIÓ SZAKIRÁNY

A NÉPMESÉKBEN FELLELHETŐ ZENEI „VARÁZSERŐ” ALKALMAZÁSA A PEDAGÓGIÁBAN

Konzulens:

Dr. Gombos Péter

főigazgató-helyettes

Készítette:

Szerényi-Nemes Kincső

CI9F0Q

levelező tagozat

2023

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
A népmese szerepe az identitás fejlődésben	6
A népmese hatása a gyermekek érzelmi fejlődésére	8
Népmesefajták.....	13
Állatmesék	13
Tündérmesék.....	13
Novellamesék	14
Legendamesék.....	14
A bourdon hangzás létjogosultsága az óvodában	16
Kismuzsika gyermektánc ház felépítése	18
Szent György-napi tánc ház	19
Népmeseelemzés	26
Népmesék, amelyekben fellelhető a zene állatokra gyakorolt hatása	27
Népmesék, amelyekben fellelhető a zene emberekre gyakorolt hatása.....	33
Összegzés.....	39
Irodalomjegyzék	41
Melléklet.....	44
A csillagszemű juhász.....	44
A királykisasszony jegyei	44
Az aranyszörű bárány.....	45
Előbb a tánc, azután a lakoma	46
Interjú Juhász Zoltánnal.....	48

Bevezető

„Az anyanyelv együtt fejlődik a gondolkodással, az érzelmi anyanyelv pedig együtt fejlődik az érzelmi kultúrával. Az ész a beszéddel fejlődik, a beszéd és a gondolkodás szétbonthatatlan, a művészi gyakorlat pedig az érzelmi kifejezéssel neveli, alakítja az érzelmi kultúrát, a szépérzékét.”¹

A magyar népi kultúrát komplex egységként kell értelmezni, hiszen a népművészet alkotói (népmese, néptánc, népzene, népművészet), bár külön műfajként is megállják a helyüket, mégis az együttes működésükkel adják ki a teljes egészt.

Mindennapjaimat körülveszi népi kultúránk legtöbb szegmense, hiszen óvodapedagógusi hivatásomban mindig arra törekszem, hogy a tevékenységeket a saját népművészetünk adta lehetőségek köré építsem. Népzeneész, zenetanár családom közvetlen hatása által még nagyobb rálátással tudom beépíteni ezt a szemléletet a munkámba, emellett a néptáncstudásomat felhasználva tartok gyermektáncház-foglalkozásokat, amelyben ötvözőm az élő népzene és a néptánc alapmotívumain keresztül mozgásfejlesztést. Éppen ezért számomra adott volt a mese, zene és tánc találkozási pontjának megragadása és egymás ráhatásának bemutatása.

Az óvodai nevelés egyik legmeghatározóbb problémája a gyermekek figyelemkoncentrációjának rövid időn belüli elvesztése. Gyakran tapasztalom – nemcsak a tevékenységek közben –, hogy a gyerekekkel való kötetlen beszélgetés közben is pillanatok alatt elterelődik a figyelmük. A probléma forrása valószínűleg az, hogy a 21. századra jellemző leegyszerűsödött tartalmak – amelyeket a digitális eszközök nyújtanak korlátlanul a gyermekeknek – erőteljes hatásában kereshető.

Szerencsére kellő rálátást kaptam arra, hogy az élőzene mennyire el tudja varázsolni az óvodáskorú gyermekeket, és az alapvetően szerteágazó figyelmüket tartósan képes megragadni. Éppen ezért emeltem ki ezt a lélektani hatással bíró gondolatmenetet, és kezdtem el kutatni, válaszokat keresni arra, hogy

¹ Andrásfalvy Bertalan: *Jövők gyökerei, Írások a népművészetről*. Bp.: MMA Kiadó, 2019. p. 418.

az a varázserő, amelyet a zene kelt életre a gyermekek természetes fantáziáján keresztül, honnan ered, és hol érhető tetten a mindennapi tevékenységek során.

Diplomamunkámban a népművészet komplexitását szeretném tükrözni, hiszen a válaszkeresést a népmesékben, pásztorlegendákban keresem elsősorban, amelyekben a zene és a tánc szoros kapcsolatát vizsgálom.

Az évek során szerzett tapasztalataimat felhasználva szeretném alátámasztani – mindhárom műfajt érintve –, hogy a népi kultúránk milyen fontos az óvodáskorú gyermekek fejlődésében.

Kutatási eredményekre alapozva igyekszem kapcsolatot találni a népmesékben megjelenő zenei varázserő és az élőzenés gyermektáncházakban tapasztalható lélektani hatás között, amit szintén a népzene, illetve a hangszer működésének megismertetése teremt elő.

A népmese szerepe az identitás fejlődésben

A népmese a magyar népi kultúra egyik legfontosabb műfaja, alappillére, melynek évezredes múltunkból fennmaradó tartalma értékközvetítő és jellemformáló szereppel bír. Egyedülálló műfajként tekinthetjük, de szoros összefüggésben van kultúránk többi összetevőjével, azaz a népzennel, a néptáncsal, illetve a díszítőkultúrával és a kézművességgel is. A népmesék minden nép ősi örökségének tekinthetők. Identitástudatot erősítő, alapvető emberi tulajdonságokat pedagógiai célzattal szemléltető, illetve viselkedéskultúrát tanító, egyengető hatásuk van. A teremtetéstörténeteket, eredetmondákat, tündérmeséket, tréfás, illetve egyéb tanulságra rávezető meséket egybefogva – és én még idesorolnám közvetve a népballadákat, betyárnótákat és hasonló elbeszélő népkölteményeket – teljes képet kaphatunk egy nép lélektanáról, gondolkodásáról, történelméről. A magyar eredetmondák, teremtetéstörténetek, népmesék, melyek az embert mozgató kíváncsiság kielégítésére is szolgálnak, népünk megalakulásáról, társadalmi berendezkedéséről és egyéb fontos néprajzi adatokról adnak bizonyítékot (többek közt gondolok itt akár a csodaszarvas legendára, a Képes krónika történeteire, vagy akár a Fehérlófia mesére).

A régi emberek mindennapjait átszötte a mesemondás, hiszen az életmódjuk, életritmusuk előteremtette ennek a lehetőségét. Eredetileg a mesemondás a felnőttek körében alakult ki, többek között a monoton munkavégzés könnyítése érdekében². Minden közösségben volt egy, vagy akár több olyan ember, aki a tapasztalatai, életszemlélete, tudása szerint kitűnt a többiek közül, és lélekvarázsló hatással volt a közösségre (akár „nótafának”, „tudós embernek”, „huncutnak”, „mesemondónak”, „ördöggel cimborálónak” nevezték, mindenképp ugyanarról a megfoghatatlan, közösségépítő, ugyanakkor rendkívül egyedi gondolkodásmódú személyiségről beszélünk)³. A rendszeres, élőszavas mesemondás fenntartotta az adott tájak nyelvi sajátosságait, ezáltal sokáig – akár mai napig – életben tartották a gazdag nyelvi hagyományokat.

² Németh Nóra (szerk.): ...oda-küjjel Andrásfalván – Fábián Éva mesél. Bp.: Hagyományok Háza, 2021 p. 27.

³ Katona Imre: nótafa, népi énekes [szócikk]. In: Magyar Néprajzi Lexikon [online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/notafa-nepi-enekes-735B7/> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

Természetes volt, hogy az idősebb családtagok munkavégzés közben osztották meg élettapasztalataikat, történeteiket, meséiket a fiatalabb generációval, így a gyermekek az őseik régről megőrzött értékeik átadása, gazdag nyelvi kultúra beszippantása által nevelkedtek, fejlődtek, amelyeket később ugyanúgy tovább tudtak adni a további generációknak, sajátjukkal kiegészítve, tovább csi-szolgatva.

A legnagyobb varázsereje az élőszavas mesemondásnak, hogy általa a saját fantázia- és képivilágunk autodidakta módon megnyílik. Ez a lélektani és személyiségfejlesztő élmény semmivel sem pótolható. A 21. század negatív hozományaként említhető, hogy a gyermekeknek nehezükre esik a készen kapott képivilág nélküli mesehallgatás, hacsak a mesemondó nem tudja pótolni az ezt kielégítő attitűdjével.

Külön kiemelném itt Fábián Éva bukovinai székely származású mesemondót, óvodapedagógust, akinek munkásságát azért szükséges megemlítenem, mert az élőszavas mesemondásban hiánypótló szerepet játszik, és az előadói alakja olyan értékeket közvetít, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a gyermekek manapság megtapasztalhassák a nyelvi örökségünket, hagyományunkat a népmesék által. Előadásmódjára a folyamatos figyelemfenntartás jellemző, amelyet a tempóváltással, hangerővel való játékkal, a cselekményhez, szereplők jelleméhez igazodó hanglejtéssel, gesztusokkal ér el⁴. Ezzel az attitűddel kiválóan lehet a mai óvodáskorú gyermekek mesehallgatáshoz való pozitív hozzáállását alakítani, elérni. Szomorúan tapasztalom az óvodapedagógusi munkám során, hogy mekkora kihívást jelent a gyermekek figyelmének mesével való lekötése. Az óvodáskorú gyermekek nagy része a felgyorsult képivilággal egybekötött meséken nevelkednek, ezáltal már egy diavetítéssel sem lehet azt a hatást elérni, amit gyermek és a mesevilág közötti varázserő, fantáziavilág megteremtésével várnánk létrejönni.

Úgy gondolom, hogy az anyanyelvünk használatának idővel való változása, egyszerűsödése nem lehet indok arra, hogy a régi szavakkal teli népmeséket elhagyjuk az óvodáskorú gyermekek anyanyelvi neveléséből, az „ügysem értik” érvelést felhasználva. Bátran lehet a gyereke számára idegen, ismeretlen

⁴ Németh Nóra (szerk.): ...oda-küjjel Andrásfalván. I. m. p. 49–50.

szavak magyarázatát beleszőni a mesébe szinonimák felhasználásával, ahogyan ezt megtanulhatjuk Fábián Éva mesemondás gyakorlataiból. Igaz, ez nagyobb előkészületet igényel, de ezzel a módszerrel elérhetjük a gyermekek szókincstárának tudatalatti bővítését, és nem marad ismeretlen érzet a gyermekben a mesehallgatás közben⁵.

A népmese hatása a gyermekek érzelmi fejlődésére

A mese az egyik legrégebbi és legnehezebben meghatározható irodalmi műfaj, éppen ezért számtalan módon lehet megközelíteni, vizsgálni az eredetét.

„A narratívák behálózzák az életünket. A történetek, sorsok át- és megélése önmagunkkal és világunkkal szembesít. Nem kétséges: magunk és mások történeteink keresztül értelmezzük életünket. Az egyén perszonalizációjának és szocializációjának szerves részét képezik a mesék.”⁶

Az irodalmi nevelés fontosságát hasonlóan értelmezhetjük, mint a zenei nevelés kezdetét, miszerint már a magzati korban érhetik olyan hatások a művészeti nevelés által, amely megalapozza a művészethez való pozitív viszonyulását. A mesék, versek, mondókák által nyújtott élmények összefüggésbe hozhatók a gyermekek értelmi és érzelmi intelligencia fejlődésével, ennek hiánya egyszerű, fantáziátlan, földhözragadt gondolkodásmódot eredményez.

Nyitrai Ágnes tanulmánya rávilágít a sokak által szélsőséges megközelítéssel értelmezett mese lélektani hatásának földtől elrugaszkodott irányára, miszerint a mesét nem lehet direkt módon felhasználni a gyermeket ért nehézségek feloldásához, sokkal inkább azt a varázsvilágot kell megteremteni számukra, amely „kapaszkodót” nyújt számukra azokban az élethelyzetekben, amelyek esetleg nehézséget, kihívást okoznak nekik.

Nyitrai Ágnes a nevelési célja és funkciója alapján három kategóriába sorolja a meséket. Ezek a gyógyító-, tan-, és tematikus mesék. A népmeséket az eredetük szerint lehet a legeredményesebben csoportosítani, erre építve a

⁵ Németh Nóra (szerk.): I. m. p.47–48.

⁶ Lócsi Tamás – Pölcz Ádám (szerk.): Mese és nevelés. Bp.: IKU-MNYKNT-ELTE TÓK Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2020. p. 13.

korosztály szerinti kategorizálást, amely inkább pedagógiai módszertan szempontjából releváns. Pszichoanalitikus szempontok alapján talán egyszerűbb a kortárs meséket csoportosítani, melyek közt számos olyan mesét találunk, amely a gyermekek egy konkrét érzelmi nehézség megéléséhez nyújt segítséget.⁷

Számos tudományos megközelítést olvashatunk a népmese gyermeklélektani hatásáról, ezek közül kiemelném Bruno Bettelheim gyermekpszichológus szemléletét, miszerint a mesék nem azért fontosak egy gyermek lélekfejlődéséhez, hogy eléjük tárják a tiszta valóságot és leírják a megoldást. A mese szimbólumrendszerén keresztül képesek megtalálni az őket érintő belső konfliktusára vonatkozó megoldás kulcsát, amelyet megtalálhat akár a mesehős felszabadító erejének hatása által, vagy az adott mesében megjelenő társadalmi vagy szociális fejlődés vonatkozásában, de az is lehet, hogy a gyermek és a felnőtt között létrejövő bensőséges kapcsolat által. Ennek a mesei ráhatásnak nincs azonnali megfogható eredménye a gyermekek pszichoanalitikus fejlődésében, hiszen a folyamat tudat alatt zajlik.⁸

„A mesemotívumok nem neurotikus tünetek, melyeket jobb, ha megértünk, hogy aztán mégis szabadulhassunk tőlük. A gyermek ezeket a motívumokat csodásnak tartja, mert a legmélyebb érzései, reményei és szorongásai találnak bennük visszhangra, és nem kell őket ízekre szedni egy számára felfoghatatlan racionalitás hideg fényében. A mesék épp azért gazdagítják, épp azért vonják bűvkörbe a gyermek életét, mert az maga sem tudja pontosan, hogyan hatott rá a varázs.”⁹

A korai irodalmi nevelésre épül a fokozatosan kialakuló olvasásképeség, amelynek hierarchikus felépítését Nagy József rendszerezte. A már meglévő irodalmi élmények által szerzett ismeretekre épül – amelyeket kisgyermekkorban a mondókákon, verseken, meséken keresztül szerzett a gyermek – az olvasási készség kialakulása, amely különböző olvasástechnika alkalmazása során rögzül. A következő lépcsőfok a szövegolvasó, értő készség kompetenciájának kialakulása, végül a szövegfeldolgozó, -értelmező készség fejlődése, amely

⁷ Nyitrai Ágnes: A mesélés jelentősége kisgyermekkorban. In: Gyöngy Kinga (szerk.): Első lépések a művészetek felé I. Bp.: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. p. 344.

⁸ Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Bp: Corvina, 2013. p. 16.

⁹ Uo. p. 14.

által a gyermek már képes lesz a mesében történő összefüggéseket értelmezni.¹⁰ Éppen ezért szükséges tudatos, tervezett módszereket alkalmazva – az ontogenetikai fejlődés kritériumainak figyelembevételével – megalapozni a korai neveléssel a szókincsbővítés és az anyanyelvi képesség fejlesztését.

„Az óvodás gyermek gondolkodását teljes mértékben az érzései vezérlik- még nem képes a tárgyilagosságra, könnyen becsapja a látszat, a felszín, emiatt ítéletei benyomásszerűek.”¹¹

Azzal a varázserővel, amely hat a gyermekekre a népmese által, számos olyan képességet fejlesztünk, amelyeket célzottan kevésbé tudunk más tevékenységekkel kiváltani.

Gyakornoki időszakom során gyakran hallottam a kollégáimtól, hogy a mese tanulságát, történését nem szabad megmagyarázni, hagyni kell, hogy magától dolgozza fel a gyermek a hallottakat. Az óvodai nevelés során valamilyen módon mégiscsak szükséges az adott mesével foglalkozni a mese elmondásán túl. A mese dramatizálása egyfajta feldolgozás, a gyermek kerül a mesehős szerepébe, a mese megismerése után eljátssza, megtestesíti a szerepet. A kulcs a feldolgozás kiindulópontjában van, hiszen nem a konkrét történetet kell megragadni, hanem a mese „lelkivilágát” helyezzük át másik tevékenység középpontjába. Veszélyes lehet megmagyarázni az egyes történeteket a mesében főleg felnőtt értelmezésben, mert könnyedén megfoszthatjuk a gyermeket a mese varázsserejétől, aminek következtében már nem tud gyógyító hatással bírni rá.

A népmese feldolgozására nagyon jól alkalmazható a „Mesét Másként” módszer¹². Ez a módszer pontosan azért helytálló egy óvodai mesetevékenységben, mert ezáltal hagyjuk, hogy a mese tanulsága, története magától hasson a gyermekben, úgy raktározódjon el benne, ahogy az ő érzelmi és kognitív képességei engedik, ugyanakkor azt az érzelemre ható szálát ragadjuk meg a meséből, amelyet játékokon, vagy egyéb más tevékenységek keretein belül feldolgozhatunk. Például: „A boldog ember inge című mesében a király csak akkor gyógyulhatott meg a bánatából, ha egy boldog ember ingét fölveszi, de mivel az

¹⁰ Nagy József: Olvasástanítás, a megoldás stratégiai. In: Iskolakultúra, 14. évf. 2004. 3. sz. p. 7.

¹¹ Kádár Annamária: Mesepszichológia: Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2013. p. 20.

¹² Kádár Annamária – Keresek Valéria: Mesepszichológia a gyakorlatban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2017. p. 135.

egyedüli boldog ember, akit boldognak talált, olyan szegény volt, hogy nem volt inge se, így nem tudott mit felvenni, ezért elhatározta, hogy akkor lesz boldog, ha az ilyen szegény embereken tud segíteni. A mesehallgatást követően olyan játékon keresztül használjuk fel a mesének az érzelmi világát, amely nem konkretizálja a cselekményt, hanem átvitt értelemben mélyítjük el a gyermekekben pl.: „Melyik szereplő lennél szívesen a meséből?” vagy „Meséld el, mit csinálsz akkor, amikor nagyon boldog vagy?”¹³

Egy másik elengedhetetlen szempont, a megfelelő meseválasztás. Ahhoz, hogy a gyermek mesei kettőstudata megfelelően működjön, és az érzelmi képességeire pozitív hatással legyen az adott népmese, elsősorban az adott korcsoportra jellemző érzelmiintelligencia-szintjéhez viszonyítva érdemes válogatni a népmese műfajok közül.¹⁴ Szülőként és pedagógusként is nehéz döntés, hogy milyen mesét olvassunk vagy mondjuk a gyermeknek. Örök kérdés, hogy melyik mese lesz az, amelyik az élményadás mellett pozitívan, tanító jelleggel hat majd rájuk. Segítségül szolgálhat, ha nyitottan és figyelemmel kísérfjük a gyermek aktuális érzelmi szükségleteit, vágyait és eleget teszünk neki, még akkor is, ha ugyanazt a mesét kívánja, amelyet számtalanszor hallott, hiszen valószínű az a megszokottság nyújtja a legnagyobb biztonságot a gyermeknek, amelyet az ismert mese hordoz magával.

Személyesen tapasztaltam az óvodapedagógusi pályám során, hogy egy kötetlen mesedélelőtt alkalmával a gyerekek választhattak az általunk felsorolt mesék közül. A többség a Piroska és a farkas című mesét választotta, de volt egy kisfiú (középső csoportos), aki nagyon határozottan próbálta ellenezni ezt a mesét. Mivel az óvodában nehéz minden gyermek igényeit egyenként kielégíteni, így a többség kívánsága teljesült, de láttam, hogy ennek a kisfiúnak valószínű, hogy rossz élménye van a mesével kapcsolatban. Természetesen nem szerettem volna belevinni őt számára feldolgozatlan meseélménybe, ezért felajánlottam neki, hogy a mese közben lerajzolhatja azt a részt a meséből, amelyik a legjobban tetszik neki. Ezután megmutatta a rajzot, ami a Piroska kosarát ábrázolta és azt monda, hogy ő nagyon fél a farkastól, ezért nem szereti ezt a mesét. Ebben az esetben a gyermek meg tudta fogalmazni, hogy miért

¹³ Kádár Annamária – Keresek Valéria: I. m. p. 161.

¹⁴ Nyitrai Ágnes: A mesélés jelentősége kisgyermekkorban. I. m. p. 349.

van rossz élménye ezzel a mesével, valószínű, hogy az ő lelkivilága jobban védve van a negatív érzésektől, hiszen manapság már ennél sokkal ijesztőbb és félelmetesebb karakterekkel találkoznak az óvodáskorú gyerekek.

„A mesei kettőstudat segíti a valóságból a fantáziába való átmenetet, és onnan a valóságba való visszatérést”.¹⁵ A népmesék különböző műfajaiban különböző fokon adhatnak lehetőséget a kettőstudat kialakulására, éppen ezért azt is figyelembe kell venni, hogy a kettőstudat 4-5 éves korban alakul ki, tehát az ennél kisebb korosztálynál kerülendő az összetett, fejlett érzelmi képességet igénylő meséket. Általában minden népmesében megtalálható a bonyodalom, a veszély motívuma, amely az izgalom, a félelem vagy a kíváncsiság érzelmet váltja ki a gyerekekből. Ha ezek az érzelmek megjelennek, azt jelenti, hogy a gyermek a mese hatására egy „elvarázsolt tudatszintre” került, viszont a valóságérzetet nem veszíti el. Az óvodáskorú gyermekeknél a népmese fajták közül a tündérmesék, novellamesék és az állatmeséket preferáljuk, a korosztályi sajátosságok figyelembevételével.

¹⁵ Kádár Annamária: Mesepszichológia: Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2013. p. 46.

Népmesefajták

Az 1987 és 1990 között megjelent Magyar Népmesekatalógus kötetei segítséget nyújtottak a népmesék fajtáinak csoportosításához, miszerint megkülönböztünk állatmeséket, tündérmeséket, novellameséket, legendameséket. Ezen a fő csoportokon kívül még alcsoportok alapján is tovább kategorizálták a népmeséket, történetük, cselekményük szerint. Ezek az ostoba ördögről szóló mesék, tréfás mesék, hazugságmesék, formulamesék.¹⁶

A népmesék műfajok szerinti csoportosítása jelentősen megkönnyíti a pedagógus munkáját, ha célzott, projekt témához kapcsolódó mesét szeretne választani.

Állatmesék

Azokat a népmeséket soroljuk az állatmesék közé, amelyekben az állatok egyenrangú szerepben vannak az emberrel. Beszélnek, emberei cselekedetekkel vannak felruházva, amely által az olvasó/hallgató nem kérdőjelezi meg a valóságtól való elrugaszkodás jelenségét. Története, mondanivalója általában tanító jellegű, erkölcsi igazságokkal gazdagítva szemlélteti a tanulságot. Az állatmesék és a nép állatmitoszai kapcsolatukat tekintve még nem teljesen feltártak¹⁷. Ez a népmesefajta már a 4-5 éves korú gyermekeknek mondható.

Ilyen mese például „A bakkecske és a kos” vagy „A brémai muzsikusok”.

Tündérmesék

A tündérmesék cselekményében általában valamilyen bonyodalom, veszteség vagy vágy jeleníti meg azt a varázslatot, természetfeletti jelenséget, amely

¹⁶ Komáromi Gabriella: Gyermekirodalom. Bp.: Helikon Kiadó, 1999. p. 73.

¹⁷ Kovács Ágnes: állatmese [szócikk] In: Magyar Néprajzi Lexikon[online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/a-a-71E01/allatmese-71EAF/> (letöltés dátuma: 2023. 04. 26.)

végigkíséri a mese történéseit. Gyakori a hős és az ellenség közötti küzdelem motívuma, amely a feszültséget, izgalmat okozza. Például a királyfi és a hétfejű sárkány közötti harc. A tündérmesék természetfeletti erejét a sokszor megjelenő varázs- és mágikus tárgyak, valamilyen varázserővel rendelkező segítő-társak gazdagítják.¹⁸

Óvodáskorban a 6-7 éves korosztálynak érdemes a tündérmeséket olvasni, mert ebben a korban alakul ki teljesen a kettős tudat érzése, amelynek segítségével a gyerekek képesek elkülöníteni a saját személyüket a mese szereplőitől.¹⁹

Ilyen például a „*Három kívánság*”, vagy „*A hajnalkötöző királyfi*”.

Novellamesék

A novellamesék cselekményeire jellemző, hogy valós szintéren történik. A szereplők általában természetes emberek. Sajátossága a szereplők társadalmi helyzetüknek a szembeállítás, illetve az ellentétes tulajdonságpárok középpontba helyezése, például szorgalmas-rest, gazdag-szegény, okos-buta stb. A bonyodalmat, nehézséget a főszereplő próbára tétele jelenti, amelyet ésszel vagy erővel old meg.²⁰

Ritmusos dinamikája miatt nagyjából négyéves korosztálytól ajánlott népmesei műfaj.²¹

Ilyen például „*A szorgalmas és a rest leány*”, illetve a Mátyás-mesék.

Legendamesék

„A legendamese a szentek legendáival szemben olyan népi epikum, amely nem az egyházak által hivatalosan beiktatott, követendő példaképpen bemutatott

¹⁸ Komáromi Gabriella: Gyermekirodalom, Bp.: Helikon Kiadó, 1999. p. 75.

¹⁹ Nyitrai Ágnes: A mesélés jelentősége kisgyermekkorban. In: Gyöngy Kinga (szerk.): Első lépések a művészetek felé I. Bp.: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. p. 348-349.

²⁰ Komáromi Gabriella: Gyermekirodalom. I. m. p. 75

²¹ Kádár Annamária – Kerekes Valéria: Mesepszichológia a gyakorlatban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2017. p. 136.

szent emberek élettörténeteit meséli el, hanem elsősorban Krisztus személyével kapcsolatos komoly és tréfás eseményeket mond el.”²²

Ez a népmesefajta a gyermeket aktuálisan foglalkoztató kérdések, a világ keletkezésének kíváncsiságának kielégítésére szolgál.

Ilyen például „*A mester meg Szent Péter*” vagy a „*Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson*”.

²² Komáromi Gabriella: Gyermekirodalom. I. m. p. 76.

A bourdon hangzás létjogosultsága az óvodában

A bourdon vagy más néven orgonapont egy olyan hosszan zúgó, a zenei szövet alatt folyamatosan egy hangot (legtöbb esetben a dallam alaphangját) tartó basszus, mely fölött a dallam vagy akár az akkordikus kíséret a bourdon által meghatározott hangnemtől független irányba is elmozdulhat. A reneszánsz, illetve a barokk korban volt nagy divatja, a bourdon hangzásra épülő hangszerek ekkor élték fénykorukat (duda, tekerő) mind a klasszikus, mind a népzeneben. Maga a hangzásideál még a későbbi korok zeneszerzőit is inspirálta, és olyan hangszerekre írt műveikben is alkalmazták, amelyekre az akkordikus játékmód a jellemző, így egy alapvetően polifónikus zenében is helyet kapott, mint feszültségkeltésre, hatásnövelésre tökéletes zenei eszköz. ²³

Bourdon népi hangszernek mondhatjuk a dudát, a tekerőt, és a citerát, illetve beszélhetünk bourdon előadásmódról, vagy bourdont imitáló játékmódról, melyre példa az orgonapont használata a klasszikus darabokban, vagy akár a gyimesi hegedülésben a „G” és a „D” húrok folyamatos zengetése.

Az óvodai foglalkozások során természetesen bármilyen akkusztikus, élő hangszer megjelenése fontos előrelépést jelent a gyermekek fejlődésében, ugyanakkor, ha rendszeres foglalkozásokon keresünk alkalmat a bemutatásra, hamar leszűkül a kör az „egyszemélyes zenekarokra” (duda, tekerő, furulya, citera), hiszen nem mindig van kerete az intézménynek egy három-négy tagú zenekart megfogadni. A bourdon hangszerek a korábbi évszázadok alatt a zenei komplexitás megtestesítői lettek, ugyanis a folyamatos basszus kíséret mellett a dallam és a ritmus is egyszerre valósítható meg, ugyanazon muzsikusz kezében összpontosul a feladat.

A duda, a tekerő és a citera állandó basszushangjának élettani hatását sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ez a hangzás olyan tonális biztonságot ad éneklés közben a gyermek intonációjának, ami más, csupán a dallamot vagy

²³ Lapoda Multimédia: Orgonapont [szócikk] In: Kislexikon[online] URL:<http://www.kislexikon.hu/orgonapont1.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 20.)

a ritmust segítő hangszer esetében nem mondható el. Ahogy Szerényi Béla a „Csíp, csíp, csibőricke...” című könyvben is írja: *„Az emberi fül a megszólaló zenei hangot részhangokra, felhangokra bontja és úgy érzékeli. A tekerő húrjainak egymáshoz való viszonya pontosan megegyezik a természetes felhangsor első részhangjainak arányával.”*²⁴

A bourdon hangzással alátámasztott, rendszeresen éneklő gyermek sokkal biztosabban fogja eltalálni a hangokat, kisebb eséllyel csúszik el, illetve a tonalitásérzéke is hamarabb fejlődik ki.

A magyar néphagyományban használatos hangszerek, mint akkusztikai jelenség rendkívül fontosak az identitás kialakulásában. A zenei anyanyelv megismerése elmaradhatatlan egy gyermek műveltségének megalapozásához, kultúrájának ismeretéhez, tiszteléséhez, valamint a jelen kornak megfelelő megéléséhez, hiszen a kultúránk kortól függetlenül aktuális. És ahogy Szerényi Béla is írja: *„zenei anyanyelvünk kellő ismerete nélkül félanalfabéták vagyunk!”*²⁵

²⁴ Gundyné Szerényi Andrea: Csíp, csíp, csibőricke... Bp.: Hagyományok Háza, 2007. p. 48.

²⁵ Uo. p. 47.

Kismuzsika gyermektáncház felépítése

2016 óta működik Óbudán az Óbudai Népzenei Iskola Kismuzsika gyermektáncház programja. A program hiánypótló szerepet tölt be mind az óvodapedagógusok, mind a gyermekek életében. A program keretein belül az óbudai óvodák rendszeresen részt vehetnek a gyermektáncház-foglalkozásokon, melynek különlegességes, hogy élőzenés kísérettel tudják megélni a tánc és a körjátékok örömét.

Egy, a szakdolgozatom témájához szorosan kapcsolódó jeles napi gyermektáncház foglalkozás felépítését mutatom be, amelyben kiemelem az élőzene szerepét. A gyermekekre ható zenei „varázserő” gyakorlatban való alkalmazását, illetve a zenész pedagógiai eszközei mellett hiánypótlólag alkalmazott muzsikusi fortélyokat ebben a formában tudom legegységesebben, legmegfoghatóbban prezentálni. A tekerőt választom most a bourdon hangszerek közül a bemutatásra, ugyanis ennek van a legkomplexebb instrumentális hatása. Mindegyik fő funkciója (dallam, ritmus, bourdon kíséret) külön húron szólaltatható meg, így bármilyen összetételben külön-külön is lehet alkalmazni, ezáltal a lehető legváltozatosabb zenei kíséretet tudja biztosítani a foglalkozás számára.

A gyermektáncház foglalkozásokat minden esetben az aktuális jeles naphoz, ünnephez, népszokáshoz, kötve építjük fel. Az évkört 3 részre oszthatjuk, amelyet heti lebontásban jeles napok szerint csoportosítjuk:

Őszi ünnepkör: Kisasszony napja, Mihály-nap, Dömötör napja, Szüret, Márton-nap, Erzsébet-nap, Katalin-nap

Téli ünnepkör: Advent, András-nap, Szent Miklós-nap, Luca-nap, Karácsony, Újév, Gyertyaszentelő Farsang

Tavaszi ünnepkör: Nagyböjt, Gergely-nap, Meleghezők napja, Virágvasárnap, Nagyhét, Húsvét, Fehérvasárnap, Szent György-nap, Majális, Fagyos-szentek, Pünkösöd

Szent György-napi táncház

A foglalkozásokat kivétel nélkül egy hangulatindító rövid muzsikával kezdjük, mely egyrészt az éppen aktuális hangszerrel (esetünkben a tekerő) való akusztikai ismerkedés miatt fontos, illetve egy frappáns megoldás a már megérkezett csoportok figyelmének lekötésére, amíg a többiek várjuk.

A zenehallgatás alapvető módszere az óvodai ének-zene tevékenységnek. Terep ad a zene nyújtotta esztétikai nevelésnek, a hallás és az éneklés képességének fejlesztésének. A gyermektáncház-foglalkozásokon történő zenehallgatás anyaga minden esetben az adott témakörhöz kapcsolódó népdal.

Ha megérkezett mindenki, és a zenész is befejezte, „lehúzta” a muzsikát, kezdődhet a foglalkozás. Szent György-naphoz közeledve röviden mesélek a gyermekeknek az ehhez kapcsolódó hagyományokról, szokásokról. A foglalkozás idejének végessége miatt ilyen esetben nem a Szent György-legendáról mesélünk a gyerekeknek, hiszen az nem kapcsolódik ténylegesen a magyar néphagyományokhoz. Sokkal inkább a pásztorünnepről, az állatok kihajtásáról és az ehhez kapcsolódó hiedelmekről. A történetbe bele lehet fűzni ilyenkor az állatok megismerésére szolgáló kérdést is, hogy kik azok a pásztorok, mivel is foglalkoznak, illetve milyen állatokra szoktak vigyázni. A csoportos foglalkozás a legjobb módja a közösen adott, dicsérettel jutalmazott helyes válaszok kollektív rögzítésére.

A foglalkozásidő függvényében opcionális elemként szoktuk a közös éneklést, daltanulást is alkalmazni, mely a környezeti nevelés témakörbe is beépíthető. A kiválasztott gyermekdal lehetőséget biztosít, hogy komplexitásba hozzuk a környezeti tartalommal: Milyen állatokat terelnek ki a pásztorok a legelőre?

Ezesetben a „*Süss fel nap, Szent György-nap, kertek alatt a ludaim megfagynak*” szövegű naphívogató gyermekdalt²⁶ szoktam tanítani. A korábban felsorolt, legelőre kihajtott állatok nevének behelyettesítésével énekeljük el

²⁶Bíborpiros szépróza Szerk.: Ág Tibor. In: Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 4. Csemandok Művelődési Intézete, 1996.[online] URL: <https://csemandok.sk/nepzenei-adatbazis/suss-fel-nap-szentgyorgy-nap/> (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

többször együtt a dalt. Fontos, hogy ilyenkor a tekerős a hangos ritmuskíséretet hanyagolja még, csak a dallamot játssza, illetve egy basszushúr van beakasztva mellé finom, visszafogott kíséretnek, így kényelmesen énekelhetünk mellé.

A közös énekléshez, illetve mondókához általában valamilyen mozdulat is kapcsolódik, amellyel már átvezetjük a gyerekeket a mozgásos körjátékhoz.

A játékba hívogató körjáték funkciója, hogy a foglalkozásvezető követésével, játékos módon kört alakítsunk, anélkül, hogy „utasítanánk” a gyerekeket. Rengeteg példa közül most az alábbi körjátékot prezentálnám ebbe a tervezetbe: *„Ki játszik körbe, táncol az Örzse, Piros köpönyegbe.”*²⁷

Az óvodás korosztálynak talán az egyik legnehezebb térbeli elhelyezkedés a kör. Martin György néprajzkutató és táncművész szerint *„...a kör a térbeosztás legegyszerűbb, legelemibb módja, legtermészetesebb, leggazdaságosabb emberi lehetősége.”*²⁸

A körjátékok lehetőséget biztosítanak a gyermekek aktuális érzelmi állapothoz való alkalmazkodásra, szűkíthető, bővíthető, bárhogyan alakítható anélkül, hogy a gyerekek kizökkennének a játék hatásából. Az egymáshoz igazodás, egymásra való odafigyelés, amelyet a kör megkíván, autodidakta módon erősíti a gyermekekben a tolerancia és a szociális képességek fejlődését.

Táncművészeti megközelítés alapján a körtáncot tekinthetjük a legősibb táncformának. Ebből adódóan minden további mozgásforma ebből alakult ki.²⁹ Módszertani megközelítés szerint elengedhetetlen az egyszerű, hagyományos körjátékkal kezdeni a foglalkozást, majd erre építve fokozatosan átvezetni a nehezebb, összetettebb táncformákba. Számos lehetőségünk van a körtáncot variálni az adott dalanyaghoz illeszkedve úgy, hogy ne bontsuk meg a gyerekek közötti szoros kapcsolatot. Például: félkör, sor, kígyóvonal, csigavonal, körjáték eszköz használatával stb.

A tekerős a körjátékokat még csak egy szál dallamhúrral, csak a melódiát játszva kíséri, hogy a zenei szövetet és a hangerőt kellőképp fokozhassa később. A bourdon hatást, illetve az intonációt nagyban segíti, ha az alaphangra,

²⁷ Sándor Ildikó (szerk.): *Kőketánc – Táncok, dalok, mondókák*. Bp.: Etnofon Kiadó, 2003.[online] URL: http://album.hagyomanyokhaza.hu/album/album_show.php?id=550 (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

²⁸ Martin György: *Énekes körtáncok*. In: *Jelenlévő múlt*. Planetás Kiadó, 2000. p. 10.

²⁹ Uo. p. 11.

záróhangra leváltogat (dudautánzó játéktechnika), ezzel a tonalitásérzetet stabilizálja még akkor is, ha nem szól semmilyen egyéb kísérophúr, könnyebb hozzá énekelni.

A vállfogással történő körjáték egy ritkábban alkalmazott játéktípus, mivel a szűk, korlátozott helyzet nagyobb koncentrációt igényel a gyerekek részéről, emellett a dalhoz kapcsolódó koreográfia is nehezíti a játékot. A szlovákiai, azon belül is inkább a magyarbódi leánytáncok között, gyakoribb összefogó-dzási mód a vállfogás. A leánytáncoknak a böjti és a pünkösdi időszakban volt a legnagyobb szerepe, ezért a Szent György-naphoz kapcsolódó gyermektánc-ház anyagába tökéletesen beilleszthető a „*Felkel a lány jókor reggel, ajajaj...*” (Magyarbód)³⁰ című körjáték.

A játékfűzés egyik fontos módszertani alapja, hogy előkészítjük a játékokban megjelenő mozgásformákkal a táncmotívumokat. Ebben az esetben a vállfogással történő körjáték lehetőséget biztosít, hogy a mozgásformát átvezessük a muzsikaszóra folytatott vonulásra, amellyel az egyenletes lépést, ritmusérzékelést, a tánc-zene kapcsolatát erősítjük a gyerekekben. A tekerős rengeteget tud segíteni ekkor a negyedek kirecsegésével. Az autentikus muzsikában a sűrűbb recsegésképletek a használatosak, és csak néhol „törik” meg a folyamatot egy-egy negyedértékkal, ugyanakkor a fő feladata a zenésznek a táncos lekísérése, tehát ebben az esetben nem a bonyolult tánclépések ritmikájához kell igazodni, hanem az óvodások egyenletes, ritmusra lépését kell segíteni. Séta közben akár még tapsolással is lehet segíteni, illetve a „lé-pünk, lé-pünk, muzsi-kára lé-pünk” instrukció negyed lüktetésű skandalása is erősíti a gyerekekben a taktust.

A vonulás játékokat addig csavarom, míg újra kör nem lesz belőle, és ekkor a zenész már tudja, hogy kezdődik a „*Kis kácsa fürdik, fekete tóban...*”³¹ című fogyó-gyarapodó párválasztó játék, ami az egyik legjobban alkalmazható módszer a gyerekek párba állításának. Itt is megjelenik a játékfűzés módszertanának hatékonysága, miszerint a logikus, egymásra épülő felépítés

³⁰ Hemerka Olga – Weiszer Eszter – Bankóné Tóth Ibolya: Kassa-vidéki népi játékok, énekek és hagyományok. Csemadok Járási Bizottsága, Kassa, 1983. URL: <https://csemadok.sk/nepi-jatekok/felkel-a-lany-jokor-reggel/> (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

³¹ Kiss Lajos: Kis kácsa fürdik fekete tóba. In: ZTI Népzenei Gyűjtemény, 1972. [online] URL: <https://zti.hungaricana.hu/hu/72201/?list=> (letöltés dátuma: 2023.04.22.)

eredményeként a gyermekek az egész foglalkozás alatt a játék bűvkörében lehetnek, megszakítás nélkül. A kör közepén álló gyermek a dal egy adott pontján párt választ magának, kézfogással táncolnak, majd a végén mindketten a kör közepén maradnak. A következő körben mindegyikük új párt választ maguknak és ez így megy tovább, amíg mindenkit ki nem választanak.

Az utolsó kör értelemszerűen akkor kezdődik, mikor nagyjából annyi gyerek áll a kör közepén, mint ahányan a körben állnak. Ebben a játék helyzetben a gyerekek arra koncentrálnak, hogy az adott dallammotívum alatt minél gyorsabban párt találjanak, ezzel elkerüljük a válogatást, a konfliktushelyzetek kialakulását és az introvertált gyermekek peremhelyzetbe kerülését.

A muzsikus ennél a játéknál már beakasztja a dallamhúr mellé a recsegő hűrt is, ami amellet, hogy ad egy bourdon kíséretet, a táncolást segítő ritmust is hozza. A játék ezáltal két szorosan elkülönülő részre oszlik. Az első, amikor a kör közepén álló gyereket, vagy gyerekeket körbetáncoljuk, és ők már lesik, kit fognak felkérni táncolni, illetve a második, amikor a recsegéssel kísért táncos rész megszólal, a körben állók párt választanak és kézfogással forognak. Másodjára, harmadjára a gyerekek már megtanulják, hogyha meghallják a tekerő recsegését, akkor gyorsan párt keresnek maguknak, tehát a muzsikus ebben az esetben a zenei memória által irányított cselekvést indítja be.

A húsvéti ünnepkör lezárását követően a „komálás” hagyományát („*Koma, koma, komálunk, Esztendeig kapálunk, Ha élünk, ha halunk, Mégis komák maradunk.*”³²) is megismertethetjük a gyerekekkel, kihasználva a párválasztó körjátékból kialakult páros szituációt.

Az óvodai nevelésben alkalmazott mondókákat kedvező esetben megelőzik az ölbeli játékok, mondókák, amelyeket a gyermek a szüleivel vagy a kisgyermekgondozóval tapasztal, él meg. Különbséget tehetünk a kisgyermekkor, és az óvodáskorban játszott mondókák között. Az előzőt a gyermek kedve szerint, alkalomtól függetlenül játszhatjuk, az óvodában pedig mindig valamilyen funkcióval rendelkezik az adott mondóka: alkalomhoz – jeles naphoz – kötötten, napirendhez kötötten alkalmazva, kiszámolóként használva, adott projekthez igazítva stb.³³

³² Forrai Katalin: Ének az óvodában. Bp.: Móra Könyvkiadó, 2016. p. 149.

³³ Lázár Katalin: Népi játékok. I m. p. 44.

Ahogy korábban említettem, a gyermektáncház foglalkozásban felépített játékfűzéssel megalapozzuk, előkészítjük a körjátékokkal a táncmotívumokat. A táncban egy magasabb szintre emeljük azokat a mozgásformákat, amelyeket játékos módon átéltünk a körjátékok során. Így a táncház első részét páros táncsal zárjuk, építkezve az előző páros játékokban kialakult szoros kapcsolatra. A párban megvalósított lépések, úgymint a csárdás, térdhajlítás, ugrálás páros lábbal, illetve forgás, már előkészítik a foglalkozás végére kibontakoztatott bonyolultabb lépéskombinációkat. A zenész ezt a részt dallam- és recsegő húrral muzsikálja végig, a két basszushúrt még nem vezette be a gyerekeknek (a foglalkozásindító ismerkedő zenehallgatáson kívül). A páros táncot keringéssel, vonulással, csigába tekeredéssel le lehet zárni, aminek a vége, hogy amikor a zenész lehúzza a muzsikát, instruálom a gyerekeket, hogy üljenek le a muzsikussal szembe (szándékosan nem ejtettük még ki a hangszer nevét a foglalkozás alatt). Amikor a gyerekek elhelyezkedtek, a zenész átveszi a szót, amivel eleve magára szegezi a figyelmet, hiszen ez az első megszólalása a foglalkozás alatt.

A hangszerbemutató mindig a legjobban várt, leginteraktívabb rész. A zenész mesébe szöve ismerteti meg a tekerő működését, egyes funkcióit, körüljárva, rögzítve a gyerekekben a szakkifejezéseket, illetve más hangszerneveket is, azoknak fő tulajdonságaira, esetleges különbségeire felhívva a figyelmet.

Miután a gyerekek kis segítséggel összeszedik az eddigi, tánc közbeni megfigyeléseiket a hangszer működéséről (egyik kézzel tekerni kell, másik kézzel nyomkodni kell a billentyűket), jön a nagy varázslat. A tekerőn, ha kiakasztjuk a húrokat, anélkül tudjuk a „vizuális” megszólaltatási feltételeket (tekerés, billentyűnyomkodás) alkalmazni, hogy a hangszer megszólalna – ez semelyik másik hangszernél nem lehetséges –, így az elvarázsolt hang mesei fordulóit, illetve a visszavarázsolást könnyedén be lehet építeni a „produkcióba”. A gyerekek meglepődve tapasztalják, hogy az eddig tapasztaltak ellenére sem működik a hangszer, és ekkor számos aranyos frappáns megoldás szokott érkezni a hang visszanyerésére (például, hogy „nincs bedugva a konnektorba”, vagy „vegyük le a tetejét”, vagy „tekerjük visszafele is” stb.). A muzsikussal ezek után nagy gesztikulációkkal megnyugtatja a gyerekeket, hogy ne aggódjanak, mert most elárulja nekik a hét lakat alatt őrzött nagy titkot (a népmesékben előforduló fokozó, illetve egyéb jelzők, kifejezések, szófordulatok használata a

gyermeki képzelőerőre hat egyenesen, és a figyelmüket is sokkal inkább leköti, célzottan irányítja, vagy tartja meg). Ez a hangszer ugyanis olyan, hogy egy teljes zenekar belefér. A következőkben a tekerő húrjait egyesével mutatjuk, illetve szólaltatjuk meg, mindegyiket egy másik, a gyerekek által már ismert hangszer hangjához hasonlítva (mintha azok a hangszerek lennének a tekerőbe varázsolt zenekarban). Először a hegedű kerül elő, melyet a dallamhúrral azonosítunk. Különböző ujjglissandós játékokkal lehet a gyerekeket rávezetni, hogy mi is a szerepe a billentyűknek a dallamjátszásban. Ezután a „hegedű nagyon mély hangú testvére” következik, a nagybőgő, amely a basszushúrt személyesíti meg. Ezen a ponton már lehet egy ritmikus dallamfoszlányt játszani, hiszen dallam és kíséret már van, de a tánchoz még kevés, a ritmus még hiányzik. Ekkor „varácsoljuk bele a hangszerbe a dobot” is, amit a recsegéssel jelenítünk meg. A most már teljes hangzást (dallam, bourdon-, és ritmuskíséret) elért hangszerrel egy rövid, folyamatosan gyorsuló, a végsőig fokozott dallamrészletet játszik a zenész a gyerekeknek. A csoportok ekkor úgy megöregülnek már, hogy visszatért a már ismert hangja a hangszernek és teljes a „zenekar”, hogy a ritmikus prezentálás mellé akaratlanul is elkezdenek tapsolni, tetszésüket kifejezve, és általában hatalmas kacagásba fullad, mikor már a zenész úgy felviszi a tempót, hogy a tapsolást sem győzni. Ezek után már csak egy kérdésre kell választ adni a gyerekeknek, hogy mi is lehet akkor ennek a hangszernek a neve. Természetesen ekkor óriási gondolkodás közepette a zenész segít kicsit rávezetni a gyerekeket azzal a felelevenítő kérdéssel – melyel a bemutató kezdődött –, hogy „mit is csináltunk a jobb kézzel?” (amelyikkel tekerjük a hangszert). A tekerő nevének katartikus kimondását viccesen szokta a muzsikus hangosabban, és hangosabban ismételtetni, ezáltal a gyerekek fejében is jobban rögzül.

A sok mese és pihenés után a gyerekek újult örömmel állnak fel a záró táncolásra. Opcionálisan, idő függvényében kezdjük ezt egy „muzsikakérő” „varázsigevel” (*„Aki nem tud táncolni, menjen haza aludni, lám én tudok táncolni, itt akarok mulatni!”*), amivel a zenészt meg kell fogadni. Természetesen itt is játszhat kicsit a gyerekekkel a tekerős, mikor arra hivatkozik, hogy nem hallotta jól a mondókát (*„az egyik fülére süket, a másikkal meg semmit sem hall”*

stb.), ez a motívum a betlehemes játékokban is rendszeresen megjelenő humorforrás, mikor az öreg pásztor sosem úgy érti a feladatot, mint kéne.

A táncmotívumokat utánzás alapján sajátítják el a gyerekek. A lépéskombinációk az óvodás korosztály mozgásképességéhez mérten vannak átalakítva úgy, hogy az utánzás által sikerélményük legyen a gyerekeknek, ugyanakkor olyan mozgásformát próbálhatnak ki, amely eltér a megszokottól, és más koordinációs síkba helyezi őket (például: lépés egyenletes ritmusban, tapsolás a fejünk fölött, körben járás irányváltoztatással, vonulás hullám- és csigavonalban, lassú sarkazó, térdhajlítás, lassú „höcögő”, páros lábú szökdelés karlengetéssel és forgással, taps-csapásolás váltakozással, gyorsuló dobogás a zeneszre figyelve, általa irányítva). Minden esetben a foglalkozás végére helyezzük a közös táncolást, amely során kötetlen formában kapcsolódhatnak be a gyerekek, mindenki a saját képessége szerint. A táncolás során nem alkalmazzuk a javítást, mint pedagógiai módszert, mert a tánclépések elsajátítása egy hosszabb tanulási folyamatot képez, amelynek fejlődését rendszeres táncházban való részvétel során tapasztalhatjuk meg.

A közös táncolás után időt kell szakítani a felfokozott hangulat nyugalmi állapotba való visszavezetésére, hogy a gyerekek kiegyensúlyozottan tudják folytatni a megszokott napi rutint. Ilyenkor átismétljük a foglalkozás elején hallott jeles naphoz kapcsolódó hagyományokat, a megismert hangszer nevét, megtapsoljuk a résztvevőket, amellyel megalapozzuk a motivációjukat a következő alkalomhoz. Amennyiben nem egy alkalmas táncházról van szó, felkeltjük a gyerekek kíváncsiságát a következő foglalkozás iránt, ahol egy másik hangszerrel találkozhatnak majd, de persze annak a neve is még titok.

Diplomamunkámban egy olyan témakört ragadtam meg, amelyben párhuzamosan jelenik meg az óvodáskorú gyermekekre ható zenei varázszerő és a népmesékben fellelhető zenei motívum, mely az esetek többségében a természettel, állatvilággal való kapcsolatteremtésre alkalmazandó.

Saját tapasztalataimra alapozva fogalmaztam meg, hogy egy gyermektáncház foglalkozáson mesébe illő varázszerővel hat az élőzene a gyermekek mozgás, (néptánc) illetve zenei (népzene) fejlődésére. Ez volt számomra a gondolatindító alap, ugyanis foglalkozásaimon számtalanszor tapasztalhattam ennek gyakorlatban történő megvalósítását, amelyet az előző fejezetben részletesen is kifejtettem. Mivel alapvető szempont ezeken az alkalmakon az élőzene használata, így a zenész jelenléte, mesei elemekkel teletűzdelt bemutatója nem csak a személyre szóló élmény kialakulását segíti, nemcsak a hangszerek, zenei kifejezések memorizálásában jelent előnyt, hanem a gyermekek képzelőerjét, fantáziáját is megforgatja. Ezáltal teremtünk feledhetetlen hangulatot, inspirációt nyújtva a hosszú évtizedek alatt felépített gyermektáncházas folyamatokból, tapasztalatainkból óvodapedagógus kollegáinknak.

A népmesék felkutatásával és azok elemzésével arra a kérdésre keresem a választ, hogy tetten érhető-e a zene, illetve a tánc mesében megjelenő varázssereje, szakrális hatása, illetve miként alkalmazható a mindennapi életben a foglalkozások keretein belül?

A zene – esetünkben a népzene – fontos szerepet játszott a parasztok, pásztorok életében. A szórakozás (táncházak, multságok, csárdai, illetve tanyákban megrendezett padkaporos bálak) mellett a hétköznapi munkafolyamatok (fonó, fosztás, mezei munka, piac, de még a vándor kereskedők, falukerülők, bakterok énekeit is ide sorolnám) szerves részét képezte a muzsika. Ezeken az alkalmakon szolgálhatott a munka feledésére, monoton folyamatok során a kitartás segítésére, közös ritmus tartására (például arató nóták), falubeli tanulságos történetek munka közbeni felelevenítésére balladák formájában,

illetve a haszonállatok tartásában, terelésében is nagy szerepet játszott („juhoké” dallamok).³⁴

Számos olyan népmesét ismerünk, amelyben a zene varázserejét használják az állatok neveléséhez, megzabolázásához. Ezekkel a népmesékkal szeretném bemutatni, és alátámasztani ezt a fajta szakralitást, amely úgy vélem, hogy a megfelelő hozzáértéssel, és odafigyeléssel alkalmazva az emberekre, gyerekekre is hasonló hatással bírhat.

Népmesék, amelyekben fellelhető a zene állatokra gyakorolt hatása

A magyar néplélektan egyik legfontosabb gyógyító, tanító eszköze a mese, illetve a dal, a zene (gyakran a tánc is). Kodály Zoltán „Mire való a zenei önképzőkör?” című írásában fogalmazza meg, hogy *„a zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.”*³⁵

Ezen műfajok nemcsak a kivételes ünnepi alkalmakon jelennek meg, hanem az emberek mindennapjait lengik körül, számos szegmens, cselekvések, társasági élet, munkafolyamatok, ünnepi szertartások, illetve egyéni időtöltések, imádkozások alkalmával énekelnek, mesélnek az emberek, és ezeknek a történeteknek, daloknak esetleg táncoknak, hangszereknek minden esetben különleges szerepük van, az adott szituáció szerves részét képezik.

A mai ember az efféle szakralitást, ünnepekkel teletűzdelt, a földműveléssel, állattenyésztéssel kapcsolatos szoros évi beosztást teljesen elveszítette, a hagyományaink egy része vitrinben porosodó műemlékként vannak őrizve, ahelyett, hogy megélnénk őket. Sebő Ferenc idevágó gondolatai jutnak eszembe,

³⁴ Katona Imre: munkadal [szócikk] In: Magyar néprajzi lexikon [online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/m-732AC/munkadal-734A8/>

³⁵ Kodály Zoltán: Mire való a zenei önképzőkör?. In: Visszatekintés I. 1944154–157.[online] URL: <https://folkra-dio.hu/folkszemle/idezetgyujtemeny/idezet/161/kodaly-zoltan-a-zene-fontossagarol> (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

miszerint: „*A hagyományt nem ápolni kell, hisz nem beteg. Nem őrizni kell, mert nem rab. Hagyományaink csak akkor maradhatnak meg, ha megéljük őket!*”³⁶

Érdekes olyan népek kultúráit megfigyelni (kínai, indiai, arab, török stb.), ahol a vallás sokkal inkább meghatározó része a hétköznapi életnek, ott a „világi” hagyományok is jobban megmaradtak, hiszen a mindennapi rendszer évszázadok óta nem változott, csak fejlődött, aktualizálódott a technika előrehaladásával. Magyarországon ezen régi rendszere az őseink mindennapjainak már csak elvétve fedezhető fel, és talán a teljes közösség szintjén már kiveszőben van.

Ugyanakkor az a generáció, aki veszi a fáradságot felkutatni, visszatatanulni, és a fiataloknak továbbadni ezt a rendkívül összetett, mélyreható tudást, óriási hatást tud gyakorolni a gyermekekre, indentitástudatukra, műveltségükre, számos egyéb kompetenciáikra.

Kutatásom azokra a népmesékre, történetekre terjed ki, amelyekben a zene, illetve tánc megjelenik, illetve varázserővel bír.

Számos ilyen forrást találhatunk, mindegyik az általánosan alkalmazott mesei elemeknek mentén dolgozza fel, használja a muzsika babonázó erejét.

„*A csillagszemű juhász*” története talán az egyik legismertebb, országosan elterjedt mese, amiben a főhős a juhászlegény. Érdekes megfigyelni, hogy a kivételes zenei képességhez társított foglalkozásoknak is jelentős szerepük van ezekben a mesékben is.

A mese fő történeti szála egy kapzsi, kegyetlen önajnározó, jókívánságot parancsba adó, önző király körül mozog. A pozitív ellentéte a juhász, aki makacsul küzd igazsághoz való jussáért, még akkor is, ha a halállal kell dacolnia. A furfangos eszűkről híres pásztorok visszatérő szereplők a népmesékben. Szokás mondani, hogy betyár és pásztor közt nincs nagy különbség, ugyanis kint a legelőn a juhász nem nagyon számíthatott saját magán és az eszén kívül senki másra, akár a vadak, akár a tolvajok pusztították a nyáját. Árvai Sándor, idős bükki juhászember, Hortobágy örökös pásztora mesélte nekem egyik találkozásunk alkalmával, hogy fiatalkorában a báró nyáját őrizték édesapjával, és évente kellett elszámolni az állománnyal. Ha híja volt a jószágnak,

³⁶ Szerző nélkül: Citatum [online] URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Sebo_Ferenc (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

természetesen a juhásznak kellett ráfizetni a különbséget, ezért kimondottan ügyeltek rá, hogy a számvetés idejére ugyanannyi birkát tudjanak magukénak, mint amennyi év elején volt. Ha véletlenül a tolvajok sikerrel jártak, azt valahonnan pótolnia kellett a juhásznak, tehát egy megyében gyakorlatilag ugyanaz a pár ezer birka forgott körbe a pásztorok keze alatt, és a legkevésbé szemfüles fizette meg a hiányzó birkák árát a gazdurának év végén.

A törvényen is felülemelkedő, ugyanakkor a becsületre rendkívül sokat adó pásztorság híres volt a furfangosságáról, problémamegoldó képességéről.

„*A csillagszemű juhász*” című mesében ennek a segítségével menekül meg a főhősünk először a fehér medve tömlöcéből, illetve a kaszákkal telerakott kútból. Az óriás sündisznókat ugyanakkor más úton nyájasítja meg. A szépen szóló furulyájának muzsikájára az összes vadállat táncra perdül.

Az állatok zenére való táncoltatása több helyen előforduló toposz a kultúrában, akár az erdélyi románok medvetáncoltató rítusait³⁷, ha említem, akár keletebbre menve az indiai, rajasthan-i kobrabűvölőket³⁸. De még talán ebbe a műfajba sorolható a vásári gólyalábas bábosok lőtáncoltató tréfás mutatványa, amelyben az állatok feletti korlátlan hatalommal bíró gazda – ez esetben a lovas – a megfelelő ráhatás segítségével, mely minden esetben a megfelelő zenei aláfestés, táncra bírja paripáját a publikum gyönyörködtetésére. Az andalúziai lovasiskola világhírű lőtáncoltató száma is idekapcsolódó példa, de talán olyan szempontból ellentéte is a korábbiaknak (a medvetáncoltatásnak például), hogy ezesetben az állatot a bizalom és a motiváció segítségével tanítják, meg kell tudni hozni a ló kedvét az alapvetően számára idegen mozgásforma kigyakorlására, mely csak megfelelő tiszteletadással, és türelemmel lehetséges. Természetesen ezen utóbbi négy példa a közönség lenyűgözésére szánt, illetve vásári mutatványos számba menő hagyományok.

Az eddig érintett kompetenciák megtalálhatóak ugyanakkor a gyakorlati életben is alkalmazva, az állattenyésztés évszázados hagyományához szorosan hozzákapcsolódnak.

³⁷ Éhik Gyula: medvetáncoltatás [szócikk] In: Természettudomány, III. osztály, 1948, p. 92-93.[online] URL: <https://www.termvil.hu/archiv/tv100/tv898/medve.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

³⁸ Ábrahám Judit: A radzsasztáni kígyóbűvölők[szócikk] In: Ábrahám Judit meséi [online] URL: <http://abrahamjudit.blogspot.com/2013/10/normal-0-21-false-false-false-hu-x-none.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

A hangszerek (esetünkben a furulya) „szelídítő” hatása, illetve a koordinálásban, tájékozódásban való segítségül hívás a pásztorság körében rendkívül elterjedt.

Juhász Zoltán népzenekutatóval készített interjúmban is olvasható, ugyanakkor saját tapasztalataimból (melyeket idős mestereinkkel való beszélgetések által szerezhettem) is kiderül, hogy például a gyimesi havasokban külön zenei műfajként jelenik meg a „juhoké”, amely olyan dallamokat tartalmaz, melyek a nyáj összetartását segítik.

Erdély-szerzte általánosnak mondható, hogy a fiúgyermeket körülbelül hatéves korukban kiküldik a legelőre az állatokat őrizni. A család marháit, libáit, lovait könnyebb felügyelni még fiatal korban, akár egyedül is. Azonban például a Mezőségen a juhnyájhoz szegődtetett pásztor mellé is gyakran csapódnak bojtárnak a gyermekek. Ekkor kapnak egy furulyát szüleiktől, hogy amíg a legelőn vannak se unatkozzanak. A gyermekek, akik beleszülettek a kultúrába, hatéves korukra már a falu teljes dallamrepertoárját ismerik (Kodály Zoltán így fogalmazta meg 1948-ban egy párizsi konferencián a zenei nevelés fontosságát, illetve az ideális kort a megkezdésre: *„arra a kérdésre, hogy mikor kezdődjék a gyermek zenei nevelése, azt találtam felelni: kilenc hónappal a születése előtt. Első percben tréfára vették, de később igazat adtak. Az anya nemcsak testét adja gyermekének, lelkét is a magáéból építi fel... még tovább mennék: nem is a gyermek: az anya születése előtt kilenc hónappal kezdődik a gyermek zenei nevelése.”*³⁹), így a hangszeren csak a motorikus funkciók gyakorlásával a megszólaltatást, és a kivitelezést kell megtanulni.

Ahogy a Juhász Zoltánnal készült interjúmban is olvasható, a gyimesi pásztorok a „juhoké” című dallamot alkalmazzák a nyáj összetartására, melyet a kihajtás első estéjén fújnak az akkor még kétségbeesett, hazafele igyekezni próbáló jószágoknak. Később ezt a dallamot megjegyzik az állatok, és a nyugodtságot, összetartozást erősíti bennük, így a pásztor könnyedén egyben tarthatja az állományt még olyan nehéz körülmények között is, mint a tájékozódást, és a terület belátását akadályozó erdőkben, hegyekben.

³⁹ Gállné Gróh Ilona: Zenei nevelés az óvodás kor előtt[szócikk] In: „Ringató” – kisgyermekkori zenei nevelés a kodályi elvek alapján[online] URL: <https://www.parlando.hu/Ringato-Gallne20083.htm> (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

Ehhez kapcsolódóan fontos megemlítenem, hogy az óvodapedagógiában is alkalmazunk a mindennapi rutinok között ezzel összecsengő módszert. Saját csoportomban, az Óbudai Almáskert Óvodában több, a napi rendszeres foglalkozásokhoz kapcsolódó, kiegészítő, vagy esetleg aláfestő zenei betét segíti a mindennapjainkat, illetve a gyermekek nevelését.

Az első példám az alváshoz való készülődés, pizsamába öltözés. Eközben Paár Julianna „Kerek utca” című gyerekalbumjáról a „Fehér liliumszál” című számot szoktam lejátszani a gyerekeknek. Remek, fülbemászó muzsika, mely azon túl, hogy relaxáló hatású, a magyar népdalkincsünk akusztikus hangzásvilágát is közelebb viszi tudat alatt. A megnyugvás, felkészülés a délutáni alvásra csak az egyik elért hatás, ugyanakkor a zenének nevelő célzatot, fegyelmező funkciót is rendelek, a gyerekeknek a zene végéig el kell teljesen készülniük, így ösztönzőm őket a szófogadó, gyakorlatias, tettekre kész hozzáállásra, viselkedésre.

A másik két példa sokkal inkább kapcsolódik a témához a „juhoké” dallam funkcióját tekintve.

Ebéd előtt az udvaron szoktunk játszani, ha engedi az időjárás. Amikor az étkezéshez kezdenénk összehívni a gyerekeket az udvarról, a „Harangoznak délre, a Maci ebédre” szövegű mondókát kiáltjuk udvarszerte, és a gyerekek ezt már ismerve pillanatok alatt odagyűlnek körénk. A „Maci” kifejezés természetesen ebben az esetben a csoportunk nevére utal, igyekeztünk alakítani a népi mondókákon kicsit, hogy könnyebben alkalmazható legyen, illetve mivel minden csoportnak van egy hasonló ebédre hívó mondókája, a beazonosításban is segít, pont úgy, mint amikor a pásztor a juhok által már jól ismert nótát furulyázza. Ez a technika gyakorlatilag egy gondolati síkon fut a pavlovi reflex kísérletével, melyet állatokon és később embereken is sikeresen teszteltek. A „feltételes reflex” fogalma a „juhoké” dallamra is tökéletesen alkalmazható, megmagyarázza az állatok – illetve az utóbbi két példában a gyermekek – következetességtől függő viselkedésének fejlődését.

Népzene kutatási szempontból kimondottan érdekes, ahogy a „juhoké” dalok, illetve a „juhait kereső pásztor” műfaj összefonódik.

Az utóbbi egy mesével fűszerezett műfaj, melynek az eredete régre visszavezethető, a lassú-gyors zene váltakozásának egy teátrális formája.

Számos népzenei gyűjtésen az instrumentális részek közé prózai felvezetést, kiegészítést tűzdelnek, magyarázva a cselekményt, miszerint amikor a pásztor a nyáját keresi szomorúan, lassú, keserves nótát fűj, de amikor úgy hiszi, megtalálta őket, örömeiben vidám, gyors dallamra zendít. Az érdekesség, hogy a legtöbb gyűjtésen, amikor maga a pásztorember muzsikálja ezt a műfajt, a lassú, keserves részre a „juhoké” dallamot játssza, melynek a prózai, mesei formában természetesen lehet szomorúságot is kifejező szerepe, de gyakorlatilag a nyáj keresése, összeterelése a furulyazene „varázserejével” a cél, mint ahogyan az a mindennapokban is alkalmazható.

Az állattáncoltatós toposzra példaként hozom még „Az aranyszőrű bárány” meséjét, melyben a juhászlegény, ha furulyál, a gyönyörű arany gyapjas kos (az antik kultúrából fennmaradt motívum, az ókori görög mítoszokban több ízben is szerepel) táncra perdül. Egy láncmeséről beszélünk formáját tekintve, ugyanis a leány, aki el akarja lopni a bárányt a legénytől, hozzáragad, és mikor a legény furulyázik, a báránnyal együtt kénytelen táncolni. Ezen megbotránkozó nézelődők (szakácsasszony, huszár, pap stb.) mind-mind hozzáragadnak az utolsó „táncoshoz”, így a sereg folyamatosan csak nő. A mese megoldásaként a juhászlegény a furulyaszóra mulató társaságával megnevelteti a régóta búsuló királykisasszonyt, cserébe a király lánya kezét és fele királyságát is elnyeri. A „bús királykisasszony” témakörhöz nem minden esetben csatlakozik a láncmeseszerkezet, ugyanakkor ezen változatnak tizenkét külön variációját gyűjtötték fel országszerte.

Ebben a megvilágításban utolsóként „A királykisasszony jegyei” című mesét mutatnám be, mely elég összetett, szinte két teljes történetet foglal magába. Az első felében a kanászlegény a szépen szóló körtemuzsikáját fűjja, amire a kismalacok mind táncra perdülnek. A királykisasszonynak rendkívül megtetszettek a táncoló jószágok, így a megfelelő feltételek fejében meg is alkudott egyre a kanással. Természetesen a kismalac egyedül, muzsika nélkül nem táncolt, így másnap, és harmadnap is ment a kanászhoz a királylány, míg végül a körtemuzsikát is megvette tőle, összes különleges jegyét megmutatva cserébe fizetségül, hiszen csak a hangszer hangjára perdültek táncra a jószágok. Azok a különleges „jegyek”, mely a nőiesség szimbólumai, bizony a nap, a hold és a csillagokként jelennek meg a mesében, tehát a világmindenséget

jelenti szerelme számára. Érdekes párhuzamba állítani a regölés (termékenységvarázsló, köszöntő, új év dicsérő népszokás, mely a téli, decemberi István nap környékén volt a hagyományban használatos) szövegekben megjelenő csodaszarvassal, mely ugyanezeket a jegyeket viseli testén, ezzel hívva fel magára a kitüntetett figyelmet, bizonyítva „isteni” eredetét a rá vadászó Szent István királyunk előtt. Így szól a Vas megyében, Dozmaton, Tóth Margit által gyűjtött regösének ide vonatkozó részlete, melyből Nagy László költő is ihletődött Rege a Tüzzről és Jácintról című költeménye írásakor: *„Homlokomon vagyom fölkelő fényes nap, oldalamon vagyom árdeli szép hold, jobb vesémen vannak az égi csillagok, haj regő rejtem, regő rejtem...”*⁴⁰.

Népmesék, amelyekben fellelhető a zene emberekre gyakorolt hatása

Az állatokkal, természettel, az embert körülvevő világgal való kapcsolattartásra hoztam példát az előbbiekből, melyben a zenének óriási, és pótolhatatlanul fontos szerepe van. Ugyanakkor témám, felvetésem tovább fejtegetéséhez azt is meg kell vizsgálnom, hogy van-e példa olyanra népmesékben, legendákban, amikor ugyanennek a muzsikának a „varázshatása” az emberekre is alkalmazható, és amennyiben igen, milyen formában, milyen céllal és eredménnyel.

Az ehhez választott népmesém az *„Előbb a tánc, azután a lakoma”* címen ismert történet. Alapvető konfliktusnak a szegény-gazdag ellentétet hozza, az alárendeltség hátrányos helyzetét, az igazságtalan gazda, fukar földesúr, és a nagycsaládos, igazáért küzdeni nem restellő szegényember kapcsolatát mutatja be.

A mese a bonyodalomtól indul, hiszen a szegényembernek el kell hagynia otthonát, bujdosnia kell az erdőben, ahol egy titokzatos öregemberrel találkozik. Amikor elmeséli a történetét az öregnek, hogy hogy járt a szívtelen gazdával, az ad neki egy hegedűt, amivel, ha muzsikál a gazdának, az táncolni

⁴⁰ Tóth Margit: Ahol keletkezik egy ékes nagy út In: ZTI Népzenei Gyűjtemény, 1966. [online] URL: <https://zti.hungaricana.hu/hu/50468/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhaG9sIGtIbGV0a2V6aWsg-ZWd5IFx1MDBlOWtlcyBuYWd5IFx1MDBmYXQifQ> (letöltés dátuma: 2023.04.02.)

kénytelen. A hangszer mellé kap még egy csodaasztalkát is, amely a megfelelő vezényszóra („puliszkát, és fuszulykát!”) roskadásig lesz minden jóval, ami szem szájnak ingere. Az öregember személye több kételyt is felvet, hogy hova is helyezzük őt el, pozitív, vagy esetleg negatív szereplője a történetnek, attól függetlenül, hogy pillanatnyilag segítségére van a főhősnek. A „varázshegedű” kielemezésénél az ezzel kapcsolatos nézeteimet is ismertetni fogom.

Amikor a szegényember visszament a falujába, a gazdát a muzsika erejével tanította móresre, hiszen a gazda nem hagyhatta abba a táncot, amíg a hegedű szólt. A kénytelenségből adódó táncolás visszatérő mesei elem, még balladákban is megtalálható, gondolok itt a „Halálra táncoltatott lány” témára, vagy akár Szűcs Sándor írásaiban⁴¹ említett ördögös dudás történetekre.

Ország-világban híre ment a szegényembernek, a hivataltól a királyig, a csendőröktől más ország hadseregéig mindenki táncra perdült, akinek a szegényember muzsikálni kezdett. A király még a koronáját is felajánlotta, csak kímélje meg az életét. Ekkor abbamaradt a muzsika, és óriási lakomát csaptak. A boldog, pozitív lezárás, a megbocsátás, az összetartás, az egymással törődés fontossága, mint tanulság jelenik meg, amikor a szegényember a nagy táncoltatás után mindenkit megvendégel a varázsasztalka segítségével.

A népmesék tündérekkel, ördögökkel virtuskodó pásztor alakjai ugyanakkor a valóságban is tettenérhetők. Számtalan, varázslatos képességekkel felmagasztalt, „ördögös”, poklokat megjárt muzsikusról beszélnek az öregek, és ezen történetek tájegységtől függetlenül a nyelvterület egészén adatolhatóak. A muzsika irányító, közösségteremtő, esetenként bíraskodó használata nem csak állatokkal, de emberrel való interakciója is megfigyelhető ezekben a legendákban.

Szűcs Sándor Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek című könyvében olyan, a nép között történeteket gyűjtött össze, melyek az alföldszerte ismert betyárság, illetve pásztorok mindennapjaiba kalauzolnak bennünket, említve számos hihetetlennek tűnő beszámolót is varázserővel bíró muzsikusról.⁴²

⁴¹ Szűcs Sándor: Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek. Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1969.

⁴² Uo.

Tulok Balogh Márton, az 1860-70-es években az egyik leghíresebb hajdú-sági dudásként volt számontartva. Vándormuzsikusként járta a Tiszántúlt, csárdáról csárdára rendezett nagyobb-nál nagyobb táncmulatságokat rendkívüli zenésztudományával. Egyik elmondás szerint, mikor épp úton volt, ballagott, egy hatökrös szekeres gazda kocsisa fuvart ajánlott neki, de ő udvariasan visszautasította, habár a dudát, ha lehet felrakná, addig sem kell a vállán cipelnie. A szekér elakadt, akárhogy pattintott az ökrök füle közé a kocsis az ostorral, azok meg se bírták mozdítani a szekeret. Tulok Balogh Márton erre csak annyit felelt, hogy hát, hogy ülhetett volna fel a szekérre, ha még a dudáját sem bírják el az ökrök. Azzal levette a hangszerét, és nyomban elindult a szekér.

Másik hasonló hírben járó dudás Hajrá Béni volt, akit említ Szűcs Sándor. Elég határozott, öntudatos embernek írták le, ugyanis nem muzsikált ő akárkinek, még pénzért sem, ha nem volt hozzá kedve, sőt nem is mindig azt játszotta, amit rendelték tőle. Mégis az egyik legnagyobb tiszteletben álló muzsikus volt a vidéken, és ha egyszer felfújta a dudáját, onnantól kezdve minden szempár csodálattal szegeződött rá.

Egy rövid néprajzi kitekintés az „öntudatos zenész” mivoltára. A magyar parasztmuzsikások szinte sosem a megélhetésért muzsikáltak, inkább az amúgy mezőgazdaságból, állattenyésztésből bejövő főkeresetüket egészítették ki ezen tehetségük kamatoztatásával, ellentétben a cigányzenészekkel, akik azért is muzsikáltak el akárkinek a nótáját, még ha rendkívüli zenei memóriájukat csillogtatva ott helyben kellett megtanulni az ismeretlen dallamot, mert kizárólag a zenélésből éltek, és tartották fenn családjukat. A magyar muzsikos éppen ezért nincs rászorulva, hogy kiszolgáljon, más viszonyt is ápoltak a hallgatósággal, megrendelőikkel, és sok esetben a közösség zenei ízlését is befolyásolni tudták az archaikusabb zenei repertoár tudatos használatával.

Hajrá Bénit egyszer egy országszerte ismert kupec – aki nagyon vagyonos ember hírében állt – kérte meg, hogy fújja el az ő nótáját, ugyanakkor a rossz évre hivatkozva nem akart neki fizetni fukarságból. Béninek sem kellett több, nekifogott a muzsikának, ugyanakkor nem a kupec nótáját fújta, hanem a halálra táncoltatott leány balladáját, akit végül visszautasított udvarlója (aki

a ballada egyik altípusa szerint maga az ördög⁴³) átkozza meg, hogy addig táncoljon, míg a lába össze nem akad egymásban.

Erre a nótára a kupecnek mulatni támadt kedve, de nem jószántából, ugyanis amíg a dudás fújta, ő sem tudta a táncot abbahagyni (itt visszaköszön az „Előbb a tánc, azután a lakoma”, illetve „Az aranyszörű bárány” meséje és „A Csillagszemű juhász” sündisznó-táncoltató jelenete is). Végül valamelyik kun legény szánta meg a kupecot, és botot hajítottak a térde közé.

A „táncraperdítés” tudományát az eddig példaként felhozott népmesékben, mint pozitív mulattató eszközt figyelhettük meg. Ezen balladákban, énekekben is fennmaradt „átok” tudományához olyan hozzáértés szükséges, ami nagy áldozat árán sajátítható csak el.

A pásztor- és parasztemberekől felgyűjtött mesékben a furulya az egyik leggyakoribban használt hangszer, ugyanakkor a dudáról is számos történet van. Juhász Zoltánnal készült interjúmban eredetmesék is olvashatóak erről a két hangszerről, Pál István tereskei juhász elmondásai alapján. Fontos tény, ami a magyar népmesékben, legendákban, de még az európai irodalomban is következetesen jelenik meg, hogy a dudát az ördög hangszerének, a pokolból származó, alsó világbeli muzsikának tartják (ahogy egy 1922-ben Kodály Zoltán által gyűjtött bakonybéli nóta szövege is mondja: *„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott kell annak megtanulni, hogyan kell a dudát fújni”*⁴⁴).

Ez az ördögi címke általánosan a bourdon hangszerekre értendő, a duda mellett például a tekerőre is. Elég csak Hieronymus Bosch, németalföldi festő „A Pokol” című ábrázolására gondolni, ahol a bűnös lelkeket többek között egy óriási tekerőben kínozzák a démonok, ördögök és egyéb pokolfajzatok.

A duda tehát az ördög hangszereként jelenik meg, ugyanakkor a furulya a felső világból, Jézus Krisztustól származtatandó tárgy. Pál István egyik meséjében – mely az általam leírt interjúban olvasható – a furulya eredetét magyarázza, miszerint azt jótét helyében kapja a juhászlegény Krisztustól, cserébe, hogy elvezette őt, és Szent Pétert a kúthoz, hogy szomszédjukat olthassák. Krisztus

⁴³ Szerző nélkül: halálra táncoltatott lány, Sági bíró lánya. [szócikk] In: Kriza Ildikó: Halálra táncoltatott lány. Bp.1967. [online] URL: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-961.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 14.)

⁴⁴ Kodály-rend: Kodály Zoltán kéziratoss dallamgyűjteménye, 1905–1958 In: Hungaricana [online] URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_KodalyRend_056/?pg=68&layout=s (letöltés dátuma: 2023. 04. 14.)

árulja el, hogyan készíthet magának a legény szépen szóló furulyát egy bodzafa ágából.

A duda és a furulya „varázserejét”, funkcióját tekintve ugyanazokkal a különleges képességekkel felruházott hangszerek, vagyis az állatokra és az emberekre is koordinálásukat elősegítő hatása van. A fő különbség, amit pedig az eredetük is alátámaszt, hogy a furulya esetében viszonzást nem igénylő ajándékként kapja a jó cselekedetet, illetve önzetlenséget megtestesítő főszeplő a hangszert, tehát egy pozitív előjelű eredetet rendelnek hozzá, a dudát ugyanakkor a pokolból kell ellopni, vagy magától az ördögtől kell eltanulni a művészetét, aminek természetesen negatív következményei lesznek. A duda a csárdai mulatságok, féktelen táncalkalmak, bálók hangszere, valamint a táncra kényszerítés átkára is alkalmas. Ennek a pokoli tudásnak természetesen minden esetben ára van. Egyes mesékben sikerül túljárni az ördög eszén, hiszen van rá megoldás, babona, de másokban nem mindig sikerül, és az ördög behajtja a tartozást.

A hegedű, amely az „Előbb a tánc, azután a lakoma” című mesében szerepel varázserejű hangszerként, egy a korábbiakkal ellentétben összetett „eredetű” hangszer, amelyet mindenképp érdemes körüljárni.

A szegényember egy ismeretlen, megmagyarázatlan eredetű öregembertől kapja a hangszert, illetve az asztalt is. Az ősz öregember motívum sok esetben az „Öregistent” szokta szimbolizálni, ugyanakkor az erdőben való megjelenés inkább az ördögre jellemző a népmesékben, aki többféle alakot tud magára öltetni, ha úgy kívánja, öregember képében is megjelenhet. A hegedűt az európai kultúra az angyalok hangszereként szokta ábrázolni (példaként említhetném akár Il Guercino olasz barokk festő muzsikusz angyalát, aki Szent Péternek és Szent Benedeknek játszik⁴⁵). Ha abból indulunk ki, hogy a furulya is a Mennysországhoz, a felső világhoz, Jézus Krisztushoz kapcsolható hangszer, és éppen ezért a táncoltatást, mint átkot, mely rosszabb esetben halált is

⁴⁵ Szerző nélkül: Guercino – Szent Benedek és Szent Ferenc zenész angyalt hallgat In: The National Museum of Art of Romania [online] URL: <https://www.mnar.arts.ro/en/discover/permanent-galleries/113-the-european-art-gallery/discover-the-works-in-the-european-art-gallery/271-guercino-saint-benedict-and-saint-francis-listening-to-a-musician-angel> (letöltés dátuma: 2023. 04. 15.)

okozhat, nincs hatalma alkalmazni (ellentétben a dudával, ami az ördög muzsikája). Az „Előbb a tánc, azután a lakoma” című mesében ugyanakkor pontosan erről van szó, csak egy pozitív, tanulságos lezárással enyhítve konfliktust. Ugyanakkor, ha az ördög jelent volna meg öregember képében, és ő adta volna a szegényembernek a muzsikát, akkor kért volna cserébe valamit, vagy a mese során behajtotta volna a jótekönyködása után járó tartozást. Mivel ez a fordulat teljesen kimarad ebből a változatból, az eddigi okfejtésekből következtetve egy nem teljesen kiforrott történetről beszélhetünk, amely a magyar népmesék szimbolikus eszköztárát nem tökéletes tudatossággal, következtetésséggel alkalmazza. Ugyanakkor a hangszerelemzések eredményét leszámítva a mese alátámasztja a tézisem, miszerint a zene „varázsereje” sikeresen alkalmazható emberi interakciók segítésére, adott esetben egy gyermektáncház, óvodai foglalkozás keretein belül is.

Összegzés

Diplomamunkám tézisét – miszerint a népmesékben fellelhető zenei hatás (amely a pásztorok által közvetlenül érinti az állatokat) hatékonyan alkalmazható a pedagógiában, esetünkben az óvodai gyermektánccház-foglalkozások keretein belül a gyermekek fejlesztésére – komplex módon vizsgáltam. Ezt a gondolati megközelítést a népmese elméleti és gyakorlati alkalmazásának bemutatására alapoztam.

A népmese, mint a magyar kultúra egyik legmeghatározóbb és legösszetettebb tartalommal rendelkező műfaja, erős alapot képez a gyermekek identitás-tudatának fejlődéséhez. Fontosnak tartottam kifejteni a mese szerepének, funkciójának eredetét, amely a paraszti kultúrában gyökerezik. A Fábián Éva mesemondó által alkalmazott módszerek tökéletes irányt mutatnak a pedagógusoknak, hogy miként lehet a mese varázsvilágába helyezni a gyerekeket az élőszavas mesemondással.

A témához kapcsolódó releváns szakirodalmak áttekintésével rávilágítottam arra, hogy a korai irodalmi nevelés – fókuszáltnak a népmesékre – milyen hatást gyakorol a személyiség formálásában és az értelmi készségek kialakulásában. A pedagógusok felelőssége, hogy már kisgyermekkorban (bölcsőde, óvoda) bevezessék a gyermekeket a mese világába, komplex, hatékony módszereket alkalmazva, amelybe beletartozik a körültekintő, helyes meseválasztás, a magával ragadó előadás és a részletgazdag feldolgozás.

Az általam megfogalmazott hipotézist egy olyan elemzéssel támasztottam alá, amelyben erősen megjelenik a népi kultúránk egyes területeinek összefonódása. Olyan népmeséket és pásztorlegendákat mutattam be, amelyben a zene és a tánc kapcsolatát összekötő szakrális hatás tetten érhető. Úgy gondolom, hogy interjúalanyomnak az egyik legtöbb tapasztalattal rendelkező és magasfokú rálátással bíró szaktekintélyt választottam Juhász Zoltán személyében, aki a pásztorok kultúrában elmélyült kutatásait, az idős pásztoroktól, adatközlő mesterektől szerzett tapasztalatait osztotta meg velem, így a felkutatott népmesék mellé a témámhoz szorosan kapcsolódó pásztorlegendákból is tudtam a következtetéseket levonni, és további összefüggéseket felfedezni.

Kiemelt célom volt, hogy az általam fontosnak vélt néphagyomány ápolását, amely óvodapedagógiai hitvallásomat alapját képezi, olyan szemszögből mutassam be, mely kevesek által ismert terület, mégis pótolhatatlan értéket közvetít a felnövekvő generációk számára.

Az elemzések és az ebből adódó következtetések nagyon inspirálóan hatottak rám. Megbizonyosodhattam arról, hogy a népművészetünk olyan csiszolatlan gyémántokat rejtő, megmászhatatlan szirtként tornyosul elénk, olyan feltáratlan lehetőségeket nyújt az azzal foglalkozni vágyók számára, amelyeket a globális szemléletmód segítségével könnyedén beépíthetünk az óvodai nevelésbe, támogatva ezzel fakulni látszó kultúránk életben tartását.

Irodalomjegyzék

Andrásfalvy Bertalan: Jövőnk gyökerei, Írások a népművészetről. Bp.: MMA Kiadó, 2019.

Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Bp: Corvina, 2013.

Forrai Katalin: Ének az óvodában. Bp.: Móra Könyvkiadó, 2016.

Gundyné Szerényi Andrea: Csíp, csíp, csibőricke... Bp.: Hagyományok Háza, 2007.

Kádár Annamária: Mesepszichológia: Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2013.

Kádár Annamária – Keresek Valéria: Mesepszichológia a gyakorlatban. Bp.: Kulcslyuk Kiadó, 2017.

Komáromi Gabriella: Gyermekirodalom. Bp.: Helikon Kiadó, 1999.

Lázár Katalin: Népi játékok. In: Jelenlévő múlt, Planetás Kiadó, 1997.

Lózsi Tamás – Pölcz Ádám (szerk.): Mese és nevelés. Bp.: IKU-MNYKNT-ELTE TÓK Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2020.

Martin György: Énekes körtáncok. In: Jelenlévő múlt. Planetás Kiadó, 2000.

Nagy József: Olvasástanítás, a megoldás stratégiai. In: Iskolakultúra, 14. évf. 2004. 3. sz. 3–26. p.

Németh Nóra (szerk.): ...oda-küjjel Andrásfalván – Fábián Éva mesél. Bp.: Hagyományok Háza, 2021.

Nyitrai Ágnes: A mesélés jelentősége kisgyermekkorban. In: Gyöngy Kinga (szerk.): Első lépések a művészetek felé I. Bp.: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.

Szűcs Sándor: Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek. Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1969.

Internetes források

Ábrahám Judit: A radzsasztáni kígyóbüvölők[szócikk] In: Ábrahám Judit meséi [online] URL: <http://abrahamjudit.blogspot.com/2013/10/normal-0-21-false-false-false-hu-x-none.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

Bíborpiros széprózsa. Szerk.: Ág Tibor. In: Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 4. Csemandok Művelődési Intézete, 1996.[online] URL: <https://csemandok.sk/nepzenei-adatbazis/suss-fel-nap-szentgyorgy-nap/> (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

Éhik Gyula: medvetáncoltatás [szócikk] In: Természettudomány, III. osztály, 1948, p. 92-93.[online] URL:<https://www.termvil.hu/archiv/tv100/tv898/medve.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

Gállné Gróh Ilona: Zenei nevelés az óvidás kor előtt[szócikk] In: „Ringató”-kisgyermekkori zenei nevelés a kodályi elvek alapján[online] URL: <https://www.parlando.hu/Ringato-Gallne20083.htm> (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

Hemerka Olga – Weiszer Eszter – Bankóné Tóth Ibolya: Kassa-vidéki népi játékok, énekek és hagyományok. Csemandok Járási Bizottsága, Kassa, 1983. URL:<https://csemandok.sk/nepi-jatekok/felkel-a-lany-jokor-reggel/> (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

Katona Imre: munkadal [szócikk] In: Magyar néprajzi lexikon [online] URL:<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/m-732AC/munkadal-734A8/>

Katona Imre: nótafa, népi énekes [szócikk]. In: Magyar Néprajzi Lexikon [online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/n-734DB/notafa-nepi-enekes-735B7/> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

Kiss Lajos: Kis kácsa fürdik fekete tóba. In: ZTI Népzenei Gyűjtemény, 1972. [online] URL: <https://zti.hungaricana.hu/hu/72201/?list=> (letöltés dátuma: 2023.04.22.)

Kodály-rend: Kodály Zoltán kéziratos dallamgyűjteménye, 1905–1958 In: Hungaricana [online] URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_KodalyRend_056/?pg=68&layout=s (letöltés dátuma: 2023. 04. 14.)

Kodály Zoltán: Mire való a zenei önképzőkör?. In: Visszatekintés I. 1944. 154–157. [online] URL: <https://folkradio.hu/folkszemle/idezetgyujtemeny/idezet/161/kodaly-zoltan-a-zene-fontossagarol> (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

Kovács Ágnes: állatmese [szócikk] In: Magyar Néprajzi Lexikon[online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/a-a-71E01/allatmese-71EAF/> (letöltés dátuma: 2023. 04. 26.)

Kőketánc – Táncok, dalok, mondókák. Szerk.: Sándor Ildikó. Etnofon Kiadó, 2003.[online] URL: http://album.hagyományokhaza.hu/album/album_show.php?id=550 (letöltés dátuma: 2023.04.08.)

Lapoda Multimédia: Orgonapont [szócikk] In: Kislexikon[online] URL:<http://www.kislexikon.hu/orgonapont1.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 20.)

Szerző nélkül: Citatum [online] URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Sebo_Ferenc (letöltés dátuma: 2023.04.01.)

Szerző nélkül: Feltételes reflex. [szócikk] In: Nagy kutyaalexikon[online] URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kutyatar-kutyatar-1/nagy-kutyaalexikon-2BCD/felteteles-reflex-609/> (letöltés dátuma: 2023. 04. 25.)

Szerző nélkül: halálra táncoltatott lány, Sági bíró lánya. [szócikk] In: Kriza Ildikó: Halálra táncoltatott lány. Bp.1967. [online] URL: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-961.html> (letöltés dátuma: 2023. 04. 14.)

Szerző nélkül: Guercino – Szent Benedek és Szent Ferenc zenész angyalt hallgat In: The National Museum of Art of Romania [online] URL: <https://www.mnar.arts.ro/en/discover/permanent-galleries/113-the-european-art-gallery/discover-the-works-in-the-european-art-gallery/271-guercino-saint-benedict-and-saint-francis-listening-to-a-musician-angel> (letöltés dátuma: 2023. 04. 15.)

Tóth Margit: Ahol keletkezik egy ékes nagy út In: ZTI Népzenei Gyűjtemény, 1966. [online] URL: <https://zti.hungaricana.hu/hu/50468/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhaG9sIGt1bGV0a2V6aWsg-ZWd5IFx1MDBlOWtlcyBuYWd5IFx1MDBmYXQifQ> (letöltés dátuma: 2023.04.02.)

Adatközlők jegyzéke:

Juhász Zoltán népzeneész, népzenekutató, a Magyar Művészeti Akadémia tagja

Szerényi Béla László az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója és a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja

A csillagszemű juhász

A népmese főhőse a csillagszemű juhászlegény. A történet bonyodalmát az ország királya testesíti meg, ugyanis mikor tüsszent egyet, követeli, hogy minden alattvalója azt kívánja: „Adj Isten egészségére!”. A csillagszemű juhász, aki messziföldre híres gyönyörű nyájáról, csak akkor hajlandó ezt mondani, ha a király feleségül adja hozzá a leányát. A király mérgében megpróbálja több ízben is megtörni a legényt, először a fehér medve tömlöcébe veti. Csillagszemének ragyogásával hamar megbabonázza a medvét, így a haláltól is megmenekül. De a király nem hagyja annyiban, tíz óriás sündisznó közé vetteti. A mesei fokozás kedvéért itt már nem működik a szemmel babonázás, más módot kell találnia a juhásznak. Előkerül a *„szépen szóló” furulyája, amin mikor elkezd muzsikálni, mind a tíz sündisznó táncra perdül.* Addig táncoltak, míg el nem fáradtak és elaludtak. A király mérgében „száz halálba” küldte a juhászlegényt. A tömlőc közepén volt egy kút, amely száz kaszával volt kirakva. A juhász túljárt a katonák eszén, a subáját ráterítette a juhászkampóra, így a katonák, mikor azt belökték a lyukba, azt hitték, elvégezték a rájuk szabott feladatot. Így menekült meg a haláltól a csillagszemű juhász. A király ajánlott neki ezüsterdőt, aranyvárat, gyémánt tavat, de egy sem kellett a juhásznak, csak a királykisasszony. Végül a király tehetetlenségében megelégtelte magát, és feleségül adta leányát a csillagszemű juháshoz. Csaptak nagy lakodalmat, és végül, mikor a király eltüsszentette magát, a juhászlegény ráköszöntötte: „Adj Isten egészségére!”.

A királykisasszony jegyei

Egy szegény embernek és a feleségének volt egy kismalaca. Mikor a gyermeküket várták, a malacuk is három kismalacot ellett. Mikor már a fiúk akkora lett, ő vitte legeltetni a három kismalacot a király kertje alá. *A fiúnak volt egy körtemuzsikája, amin, ha muzsikálni kezdett, a malacok táncra perdültek.* A királykisasszonynak nagyon megtetszettek a táncoló malacok. Szerette volna megvenni egy tarisznya aranyért az egyik kismalacot, de a legény nem adta, csak ha térdig felhúzza a szoknyáját. Mikor fölhúzta, a fiú odaadott neki egy malacot. Másnap a királykisasszony megint ment a legényhez, mert a malaca egyedül nem volt hajlandó táncolni. A kislegény odaadott még egy malacot, ha a királykisasszony derékig felhúzza a szoknyáját. Ez így ment másnap is, akkor már nyakig kellett felhúznia a szoknyáját a királykisasszonynak, hogy

megkapja a harmadik kismalacot, és a körtemuzsikát is, mivel anélkül nem táncoltak neki a malacok. A király kidoboltatta, hogy a királykisasszonyon van három jegy, aki megmondja mi az a három, hozzáadja feleségül. A legény felöltözött szép ruhába, felült a lóra és elindult a palotába. Útközben találkozott két bárólegénnyel. A királyhoz az egyik bárófiúval ment be. A legény ismerte a királykisasszony jegyeit, el is sorolta, de a bárófiú azt mondta, ő is tudta volna. A király úgy döntött, hogy a királykisasszonyt mindkét fiúval ágyba fektetik, és amelyik legény felé fordul, azé lesz a királylány. A legény megviccelte a bárófiút, és a királykisasszony végül felé fordult. A király feleségül adta a legényhez a leányát, hetedhét országra szóló, nagy lakodalmat csaptak.

Az aranyszörű bárány

Egy szegény embernek nagyon sok gyermeke volt. Napról napra éltek, alig tudta eltartani őket. A gyerekei olyan lusták voltak, hogy sehogy sem tudta őket dologra bírni. A legkisebb egyszer azt mondta az apjának, hogy ő elmegy világgá, szerencsét próbálni. Megtudta, hogy a faluban egy gazda juhászt keres, hát elment hozzá. A gazdának rengeteg juha volt, de akárhány pásztor próbált rájuk vigyázni, mindig kevesebb birkával tért vissza. Megalkudtak, hogy ha egy esztendeig őrzi a birkáit és egyet sem veszít el, akkor megajándékozza egy aranyszörű báránnyal. A gazda adott a fiúnak egy furulyát, és útnak eresztette a nyájjal. *Amikor őrzés közben elálmosodott, elővette a furulyát, muzsikálni kezdett és az összes bárány táncra perdült, legszebben az aranyszörű bárány.* Így mikor letelt az esztendő, egy birka sem hiányzott a nyájból. A gazda odaadta az aranyszörű bárányt a legénynek, és elköszöntek egymástól. Hazafele szállást kértek a faluban. Ott lakott egy leány, akinek nagyon megtetszett az aranyszörű bárány, és éjszaka el akarta lopni a legénytől. Mikor meg akarta fogni a bárányt, odatapadt a keze a szőréhez. Amikor a legény felébredt, látta, hogy a lány odaragadt a bárányhoz. Nem volt mit tenni, a leányt is vitte magával. Mikor kimentek a házból elővette a furulyáját és muzsikálni kezdett. A bárány elkezdett táncolni és vele együtt a lány is. A leány anyja ezt meglátta, sütőlapáttal kezdte ütni a lányt. Erre a sütőlapát is, és az asszony is odaragadt a lányhoz. Így mentek tovább a faluban. Éppen a templomhoz értek. A pap szidta a legényt is és a bárányhoz tapadt táncoló leányt, asszonyt is, hogy megzavarták a misét. Erre a pálcával ráütött az asszony farára, de a pálcá, és a pap is odaragadt. A vénasszonyok megbotránkozva siettek a pap segítségére, megpróbálták kiszabadítani, de ők is odaragadtak, így már az egész falu táncolt, mikor a legény fújta a furulyáját a báránynak.

Beérték a király városába. Ott meghallotta, hogy a király szomorú, mert a lánya sosem nevet. Kihirdette, hogy annak adja a lányát feleségül, aki meg tudja nevettetni. A legény erre elindult a palotába, hogy megnevettesse a királykisasszonyt. *Mikor elővette a furulyáját és muzsikálni kezdett, az aranyszőrű bárány táncolni kezdett, vele együtt az egész falu népe.* A király és a királykisasszony könnybe lábadt szemekkel nevettek. A király feleségül adta a királykisasszonyt a legényhez, és adta mellé a fele királyságát is, a legény apjából meg a testvéreiből pedig grófok és bárók lettek.

Előbb a tánc, azután a lakoma

Élt egyszer egy szegény ember, annak volt 14 gyermeke. Egyszer egy gazda úgy felkamatozta a házukat, hogy ki kellett mennie. Elbujdosott hát a szegény ember az erdőbe. Találkozott egy öregemberrel, akinek elpanaszolta sorsát. Az öregember azt mondta neki, ne búsuljon, itt van ez a hegedű, ha ezt húzod, a gazdának muszáj táncolnia és itt van ez az asztal, bármit parancsolsz tőle, az lesz rajta. Mikor tele ette magát puliszkával és fuszulykával, hazaindult. Mire hazaért a gazda már kiűzte a házból mind a 14 gyermeket és a feleségét. Erre a szegény ember elővette a hegedűt és megparancsolta a gazdának, hogy táncoljon. *Mikor a muzsika megszólalt, a gazda táncra perdült és addig abba nem hagyta, míg szólt a hegedű.* Estére a szegény ember elfáradt és elaludt. A gazda futott a hivatalba elmondani, hogy van egy ember, aki nem hagyja abba a hegedülést, de a szegény ember a gazda után ment és csak muzsikált és muzsikált, a gazda pedig táncolt, kiabált a hivatalnokokkal, hogy ne hagyják őt hegedülni, de a szegény ember a hivatalnokokra is ráparancsolt, hogy „táncoljatok tük is”. Meghallották a csendőrök, hogy mi folyik a hivatalban, próbálták elüldözni, de az rájuk is parancsolt, hogy „táncoljatok tük is”. Az asszonyok a faluban hírt adtak a többi falu csendőrijének, hogy hajtsák el a szegény embert, de a szegény ember azokra is parancsolt. Az egész piac táncolt, nem bírták abba hagyni, már egy egész ezre katonaság is táncolt a maga tudása szerint. Hírt adtak a királynak, hogy jöjjön, de a királynak is táncra kellett perdülni. A királyné hivatott egy másik királyt, aki jött az egész seregével, de hát a hegedűszó olyan varázserővel hatott rájuk is, hogy mind táncolni kezdtek. A királyok csak könyörögtek a szegény embernek, hogy kössenek békét. Mindkét király neki adta a koronáját és az országát, csak hogy abbahagyhassa. A szegény ember letette a hegedűjét, a muzsikaszó abbamaradt. Az emberek olyan éhesek lettek a táncolástól, hogy ételért könyörögtek a szegény embernek. Erre a szegény ember elővette az öreg embertől kapott asztalt, rávert egyet és csak

dőlt a puliszka és a fuszulyka az asztalból. Akik elől álltak jól laktak, a hátsók pedig belelőkték a királyokat a fuszulykába. Ettek, ittak, ameddig volt, mindenki jól lakott.

Juhász Zoltán-népzeneész, népzenekutató, a Magyar Művészeti Akadémia tagja

Pál Pista bácsi története az a furulya varázserejéről – az egyik –, hogy elszaporodtak az egyik hodályban a patkányok, és akkor hívtak egy pásztort, aki ehhez értett, hogy mit kell csinálni, és az furulyával körülzenélte a hodályt, és utána becsatlakoztak mögé a patkányok és elmasíroztak...

...Hát ez egy Grimm-mese, a Hammelni patkányfogó, ott is ez van, hogy egy városban elszaporodnak a patkányok, jön egy specialista, aki így kicsalja őket a városból, és akkor nem fizetnek neki, nem adják oda a pénzt, és ezért újra elkezd furulyázni, és a gyerekeket kicsalja a városból, és elvezeti őket.

És akkor van egy olyan folytatása, hogy bevezeti őket egy barlangba, végig mennek hosszan, hosszan, hosszan a barlangon, és Szászföldön jönnek ki, és a szászok, az erdélyi szászok a leszármazottai ezeknek a gyerekeknek. Tehát ez egy német forrás, ha jól tudom, van egy ilyen változata a mesének.

...Hogyha a dolgozatodra gondolunk, akkor az lehet esetleg egy értékes dolog, hogy hogy van a „juhoké” Gyimesben, ezt Györgyice András magyarázta el nagyon logikusan. Van egy olyan szertartás, amikor tavasszal kihajtják az állatokat, kicsapják a havasi legelőre. Gyimesbe két féle állattartás van, az egyik az esztenázós, amikor nyáron kimennek a saját területükre az emberek és a saját állataikat ott tartják kint az esztenán, és közben csinálják a sajtot meg stb.

De van az is, mikor nagy nyájba összezsapják, mint az Alföldön, és arra viszont a közös havasi legelőn, fent, egészen a Csíki havasoknak a tetején vigyáznak pásztorok. És ezutóbbi esetet magyarázta el úgy a Györgyice, hogy ugye a gazdák ilyen öt-hat-tíz birkát hajtának föl, azokban mindegyikben van egy vezér, egy kolomppal. És akkor az első az, hogy a kolompokat le kell szedni róluk, és egyetlen egyre rárak egy kolompot a bács – tehát a pásztorcsapatnak a feje –. De ettől még nem lesznek egy nyáj, hanem mindegyik haza akar menni, ahogy elkezd esteledni, és ott zokognak a birkák össze-vissza, nem tudják, hogy mi lesz velük. És akkor furulyázza el nekik az egyik pásztor a „juhokét”, ami az a műfaj, ami a „juhait kereső pásztorban” az, amikor szomorú – tehát egy rögtönzött, és parlando rubato zene –. És akkor azt állította a Györgyice András, hogyha ez megtörténik, és ahhoz tartozik egy mulatás is a pásztorok részéről, tehát aznap isznak, meg táncolnak, akkor következő

reggel ezzel a furulyaszóval már egybe lehet rántani a juhokat, és mivel már csak egy kolompot hallanak, ezért nem is akarnak szétmenni. És ezért Gyimesben az a szabály, hogy egy kolomp kell csak egy nyájra. Ellentétben a Hortobággal, ahol sok is lehet, mert ott látja őket a pásztor, de itt meg, ha mindenfelé csak kolompok szólnának, akkor nem tudja, hogy merre menjen, mert azt jelenti, hogy szétmentek a juhok különböző kolompok után.

Tehát meg van akkor ez a műfaj, ez a „juhoké”, ami magában ennyi, hogy egy parlando rubato, rögtönzött, elég struktúrálatlan, sirató szerű (tehát egy ív, aztán jön a másik ív) dallamok, és akkor ebből, hogy lesz a „juhait kereső pásztor”? Úgy lesz belőle, hogy amikor elveszti, akkor ő valójában a „juhokét” fújja, tehát nem a szíve bánatát furulyázza el siratás gyanánt, hanem azt a zenét fújja, amivel ő össze tudja szedni őket, és akkor a megtaláláshoz pedig egy gyors táncosat. Az, hogy ez váltakozik, az pedig már még messzebb vezet, mert több székely furulyás rámondja a gyűjtőknek, például a régi Pátrián, hogy ez, amit ő most fűjt, ez a kecskék nótája, így, hogy lassú-gyors-lassú-gyors, de ugyanezt fűjják a betlehemes játékokban. A lassú az úti induló, ami azt jelenti, hogy lejátszották „Kovácséknál” a betlehemes játékot és indulnak a következő házhoz. Tehát „Kovácséknál” már megtalálták a Kisjézust, aki a bárány amúgy, és most megint az van, hogy nincs meg, és akkor mennek eljátszani a betlehemest a következő házhoz. Tehát így váltakozik, és mondom, többen rámondják, hogy az tartozik ide, ami a juhait vesztett pásztornak, vagy a kecskéit vesztett pásztornak a története. És akkor ez már csak az én fantáziálásom, hogy ha azt nézzük, hogy ott a sötétség vívja a harcát a világossággal, akkor, hogy lehetne ezt jobban megfogalmazni zenében, mint így, hogy összegyűrjék ezt az evangéliumi történetet egy ilyen hullámozó zenében és ott vív egymással a sötétség meg a világosság.

...Az egy igazi jó kis mese, hogy Jézus és Szent Péter sétálgatott Nógrád megyében, és nagyon megszomjaztak. Nem találtak kis kutat, először találtak egy kanászt, akinek a disznói nagyon szépen egy csapatban voltak, úgy viselkedtek, mint mostanában a juhok. A kanász feküdt egy szilvafa alatt és tátotta a száját, hogy oda a szilva bepotyogjon. És ezt a munkásembert megkérdezték, hogy merre van a kis kút, és a lábával mutogatott, hogy arra, de ő többet nem segíthet, mert akkor leesik a szilva és akkor itt hiába tátotta a száját. Megköszönte neki Jézus, és mentek tovább, találtak egy juhászt, akinek a juhok úgy viselkedtek, mint most a disznók, tehát nagyon szerteszét futkostak és szegény juhász futkorászott utánuk. Őt is megkérdezték, és ő sem akart először, mert hogy látják, hogy mi van itt, szétmennek, és akkor mi lesz?! Jézus

mondta neki, hogy mi pedig nagyon szomjasak vagyunk, te pedig nyugodj meg, nem lesz baj.

Akkor így elvezette őket a juhász a kis kúthoz, szerintem fontos elem az is, hogy levette az ivócsanakját az övéről, adott először Jézusnak, aztán Péternek, és aztán ő is ivott. Ez mindig benne volt, hogy a juhász is ivott velük. És akkor mondta neki Jézus, hogy visszamész, és a juhaidat egy csapatban fogod találni, és ez így is lesz mától kezdve, ellenben, hogy ne „unatkozz” mondjuk, elmondom neked azt is, hogy mit csinálj. Az erdő szélén találsz egy bodza bokrot, annak lesz egy egyenes ága, azt vágd ki, húszas fűrővel fűrd ki – idézem Pista bácsit –, 52 centisre vágd le a hosszát, vágd rá a kínzólyukat, vagy boszorkánylyukat (az a síp, ahol sikít a furulya), és tedd rá a hat játszó lyukat és mától kezdve furulyaszóval mész a nyájad előtt, és azok utánad fognak menni. Tehát itt megint bejön a „juhoké” műfaja, hogy ide tartozik. Így lett az első furulya a világon. És a kanász pedig akkor már nagyon káromkodott, mert azt mondta a kanász – ez is még Pista bácsié –, hogy az a két csavargó megbolondította neki a disznóit és össze-vissza rohangásznak. Erre is volt gondja Jézusnak.

Kitalálták már az emberek – ezt is Pista bácsi elmagyarázza –, hogy lehet a dudát fújni szájból, meg bőrbe is be lehetne kötni, de nem tudták, hogy hogy. Ebben az időben Jézus juhászkodott Nógrád megyében, az ördög pedig kecskepásztor volt Nógrád megyében, és hát, hogy egy területen legeltettek, az ördög állandóan vetélkedett Jézussal. És ennek a vetélkedőnek az egyik fordulója az az lett, hogy ő fölgyűjtotta az aklot, amiben már benn voltak a birkák is, meg a kecskék is. És azt mondta Jézusnak, hogy aki a jobb pásztor, az tudja több állatát kihajtani innen. Jézus besétált a nyitott ajtón, intett a juhoknak, és azok mind kimentek utána – ez a János evangéliumában benne is van, hogy „én vagyok az ajtó, rajtam átjöhettek”, tehát ilyen direkt utalás is van benne –. S akkor jött az ördög, ő is berontott az ajtón, de a kecskéi megijedtek és elrohantak a másik sarokba. Emiatt az ablakon ugrott be, és az ablakon kezdte kihajigálni a kecskéket, akiknek akkor még hosszú, lompos farkuk volt. De amelyikeket ki tudta dobni, annak a farka a kezében maradt, és ezért, ami kecske ma van a világon, az mind rövid farkú. Ez genetika, Pista bácsi féle genetika. De nem tudta az összeset (kihajigálni), úgyhogy a többi bent égett. És amikor meg volt az egész baj, akkor bement az ördög és látott egy nagyon rusnya bakkecske fejet összeégve rámeredni az egyik sarokban, és akkor azt mondta, hogy na te olyan ronda vagy komám, hogy a palóc duda

feje az ilyen lesz. És akkor ezt egy kicsit gondoljuk tovább – megint én –, ez azt jelenti, hogy azért van kecskefeje a dudának, mert ez egyben az ördög képmása, és az ördög elrettentésére szolgál, amit még megerősít az is, hogy a homlokán tükör van, tehát hogyha még az se volna elég, hogy meglátja a saját maga szobrát, akkor viszont a saját tükörképét látja meg, és attól visszaretten, minthogy a betegség visszaretten a tükörtől, amit a beteg arca elé tartanak. Az is azért, kinéz a beteg arcán, meglátja saját rúttságát és attól is elmenekül.

Volt egy juhász, aki akart dudálni (megtanulni), és azt találta ki, hogy lemegy a pokolba, ellopja az ördögnek a kutyáját, azt megnyúzza, és abból csinál bőrt a dudájára, és akkor az majd olyan lesz, hogy akkor is szól, ha ő nem dudál, hanem csak fölakasztja a szögére. Ezt megcsinálta, elvitte a kutyát és mielőtt nekilátott, a kutya szólt neki, hogy ebből nem lesz jó dolog, amit te most tervezel, de őt nem érdekelte, mert annyira lelkes volt a saját hősiességétől, hogy lecsapta a kutyát, megnyúzta, és amikor a nyúzott kutyát letette a földre, az fölpattant és viasszasaladt a pokolba a gazdájához. Ám de ez a bőr, ez tényleg marha jól működött, és ezért fonóházak voltak a juhásznál nagyon gyakran, és ott volt egy lány, aki mellé soha nem ült senki, nem volt, aki fölemelje az orsót, meg hazakísérge. És akkor a lány fölsóhajtott, hogy bár az ördög volna, de volna már valaki olyan. A következő este megjelent egy fekete cifra-szűrben egy gyönyörűszép figura, és elkezdte adogatni föl az orsót, kíséretetni a lányt haza, de emiatt a hölgyközönség egy idő után irigy lett a lányra. De az egyik nem bírta ki, és mikor a lány egyszer leejtette az orsót, és a fickó lehajolt, akkor ő is lehajolt és megnézte, hogy miért van ennek talpig érő szűrje. Benézett a szűrje alá és látta, hogy patája van. Ebből ugye támadt egy kis ribillió, amit úgy akart az ördög eloszlatni, hogy fogd a dudádat és játszá. Hát a juhász fogta a dudáját, az meg ahogy kézbe vette és felfújta, a két nyúlványával (kli-pács, bordó síp) két hatalmas pofont levágott a fiúnak, ettől a juhász négykézlábra ereszkedett és már attól kezdve, mint egy kutya, csak ugatott. Az ördög pedig eltűnt, és elvitte magával a dudát is.

NYILATKOZAT

a diplomadolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Szerényi-Nemes Kincső
A Hallgató Neptun kódja: CI9F0Q
A dolgozat címe: A népmesékben fellelhető zenei „varázserő” alkalmazása a pedagógiában
A megjelenés éve: 2023.
A konzulens tanszék neve: Neveléstudományi Intézet

Kijelentem, hogy az általam benyújtott diplomadolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, s az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a Záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe.

Kelt: 2023.05.01.

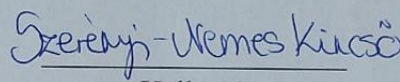
Szerényi-Nemes Kincső
Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Alulírott Szerényi-Nemes Kincső a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Budai Campus, Neveléstudomány MA szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023.05.01.

Hallgató

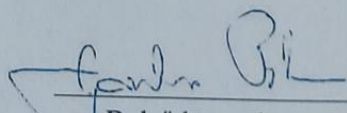
NYILATKOZAT

A dolgozat készítőjének konzulense nyilatkozom arról, hogy a Záródolgozatot/Szakdolgozatot/Diplomadolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A Záródolgozatot/Szakdolgozatot/Diplomadolgozatot záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom*.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023.05.01.

Belső konzulens

*Kérjük a megfelelőt aláhúzni!

A DIPLOMADOLGOZAT TARTALMI KIVONATA

Dolgozat címe: A népmesékben fellelhető zenei „varázserő” alkalmazása a pedagógiában

A dolgozatot készítő hallgató neve: Szerényi-Nemes Kincső

Neveléstudomány Szak, MA, Levelező tagozat

Neveléstudomány, MATE-Budai Campus

Belső témavezető: Dr. Gombos Péter

A magyar népi kultúrát komplex egységként kell értelmezni, hiszen a népművészet alkotói (népmese, néptánc, népzene, népművészet), bár külön műfajként is megállják a helyüket, mégis az együttes működésükkel adják ki a teljes egészt.

Az évek során szerzett tapasztalataimat felhasználva támasztom alá – mindhárom műfajt érintve –, hogy a népi kultúránk milyen fontos az óvodáskorú gyermekek fejlődésében.

A népmese, mint a magyar kultúra egyik legmeghatározóbb és legösszetettebb tartalommal rendelkező műfaja, erős alapot képez a gyermekek identitástudatának fejlődéséhez.

A témához kapcsolódó releváns szakirodalmak áttekintésével rávilágítottam arra, hogy a korai irodalmi nevelés – fókuszáltnak a népmesékre – milyen hatást gyakorol a személyiség formálásában és az értelmi készségek kialakulásában.

A népmesékben fellelhető zenei hatás (amely a pásztorok által közvetlenül érinti az állatokat) hatékonyan alkalmazható a pedagógiában, esetünkben az óvodai gyermektáncház-foglalkozások keretein belül a gyermekek fejlesztésére – komplex módon vizsgáltam. Ezt a gondolati megközelítést a népmese elméleti és gyakorlati alkalmazásának bemutatására alapoztam.

Olyan népmeséket és pásztorlegendákat mutattam be és elemeztem, amelyben a zene és a tánc kapcsolatát összekötő szakrális hatás tetten érhető. Ehhez, a téma egyik legelismertebb szakértőjével készítettem mélyinterjút, mely során megismerhettem azokat a pásztor legendákat, amelyek segítettek – az általam felkutatott népmesék mellett – alátámasztani a hipotézisemet.